

LAHEY ÇOCUK KAÇIRMA SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDA ONLINE İLETİŞİM ARAÇLARI İLE ARABULUCULUK SÜRECİNİN İŞLETİLMESİ MÜMKÜN MÜDÜR?

DOI: <https://doi.org/10.33717/deuhfd.899962>

Doç. Dr. Ali Gümrah TOKER*

Öz

Uluslararası çocuk kaçırmanın çocuk üzerinde yarattığı olumsuz etkileri azaltmak amacıyla akdedilen “Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukukî Yönlerine Dair Lahey Sözleşmesine” ya da uygulama bilinen diğer adıyla “Lahey Çocuk Kaçırma Sözleşmesine” Türkiye de dâhil olmak üzere 101 ülke taraftır. Bu Sözleşmenin temel amacı, çocuğu, uluslararası alanda, kanuna aykırı bir yer değiştirmenin zararlı etkilerinden korumaktır. Sözleşme hükümleri ile çocuğun mutad meskeni devletine derhal dönüşünü teminat altına almak için usuller tespit edilmiş ve ziyaret hakkı sahibinin bu hakkı korunmuştur. Sözleşme uyarınca taraf devletler, ülkelerinin sınırları içinde Sözleşmenin amaçlarının gerçekleşmesini sağlamak üzere uygun bütün önlemleri alırlar. Bu amaçla 5717 sayılı Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukukî Yön ve Kapsamına Dair Kanun ile Sözleşmenin uygulanması, Türk iç hukukuna aktarılmıştır.

Lahey Çocuk Kaçırma Sözleşmesi kapsamına giren uyuşmazlıkların dostane çözüm ile sonuçlandırılması önerilmektedir. Sözleşme, çocuğun tesliminin veya ziyaret hakkının tesisinin rıza ile yapılmasını tercih etmektedir. Sözleşmenin 7. maddesinin (c) bendinde ve 10. maddesinde dostane çözümün uygulanmasına ilişkin hükümler yer almaktadır. 5717 sayılı Kanunun 5. maddesinin (b) bendinde ve 8. maddesinde de bu konu düzenlenmiştir. Sözleşme kapsamındaki uyuşmazlıkların çözümü için arabuluculuğa, bu hükümler uyarınca başvurulabilir. Çalışmamızda yüz yüze arabuluculuğun doğurduğu sorunların çözümü için önerilen arabuluculuk sürecinin online iletişim araçları ile işletilmesi hakkında bilgi verilecek ve bu sürecin Sözleşme kapsamında uygulanıp uygulanamayacağı hususunda açıklamalarda bulunulacaktır.

* Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (e-posta: gumrah.toker@gmail.com) ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3413-8529> (Makalenin Geliş Tarihi: 01.02.2021) (Makale Gönderilme Tarihi: 03.02.2021/Makale Kabul Tarihi: 13.03.2021)

Anahtar Kelimeler

Uluslararası Çocuk Kaçırma, Arabuluculuk, Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri, İyi Uygulama Kılavuzu, Online Uyuşmazlık Çözümü

IS IT POSSIBLE TO OPERATE THE MEDIATION PROCESS WITH ONLINE COMMUNICATION TOOLS UNDER THE HAGUE CHILD ABDUCTION CONVENTION?**Abstract**

The Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction, also known as The Hague Child Abduction Convention, concluded to reduce negative effects on child caused by international child abduction, 101 Contracting States to this Convention including Turkey. The main aim of the Convention is to protect children internationally from the harmful effects of their wrongful removal or retention. By the rules of the Convention, procedures to ensure their prompt return to the State of their habitual residence were established and protection for rights of Access was secured. According to the Convention, contracting States shall take all appropriate measures to secure within their territories the implementation of the objects of the Convention. For this purpose, with The Law on the Civil Aspects and Scope of the International Child Abduction (No. 5717), implementation of the Convention has been transferred to Turkish domestic law.

It is recommended that the disputes within the scope of the The Hague Child Abduction Convention be ended by an amicable resolution. The Convention prefers to secure the return of the child or to secure the effective exercise of rights of access by voluntarily. The provisions regarding the implementation of an amicable resolution are included in the clause (c) of article 7 and article 10 of the Convention. This issue is regulated in (b) of article 5 and article 8 of the Law No. 5717. In accordance with these provisions, mediation may be applied for the resolution of disputes under the Convention. In the article, information will be given about operating the mediation process with online communication tools which is proposed to solve the problems caused by face-to-face mediation, and it will be explained whether this process is possible within the scope of the Convention.

Keywords

International Parental Child Abduction, Mediation, Alternative Disputes Resolution, Guide to Good Practice, Online Dispute Resolution

GİRİŞ

Bilim ve teknikte yer alan gelişmeler zaman ve mekân sınırlamalarının ortadan kalkmasını sağlayan yeni imkânları doğurmuş buna bağlı olarak da kişilerin, malların ve sermayenin ülkeler arasında dolaşımıyla birlikte ekonomik ve sosyal ilişkiler hızla gelişmiştir. Küreselleşme ile insanlar arasında artan iletişime ve ilişkilere bağlı olarak yaşanan uluslararası nitelikli uyuşmazlıkların sayısı da artmıştır.

Millî hukuklarda olduğu gibi uluslararası uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin olarak akla gelen ilk yol, devlet mahkemeleri aracılığı ile uyuşmazlıkların çözülmesidir. Bunun dışında farklı uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin de kullanılabileceğinin göz önünde tutulması ve gün geçtikçe de bunun bir gereklilik haline gelebileceği hususu dikkate alınmalıdır. Toplumlar arası ekonomik ve sosyal ilişkilerin artması, teknolojik gelişmeler neticesinde iletişimin ve ülkeler arası seyahatin kolaylaşması ile ortaya çıkan uluslararası nitelikli uyuşmazlıkların geleneksel yöntemler dışında farklı yöntemler ile çözülebilmesi mümkün hale gelmiştir. Alternatif çözüm yöntemleri ve bu çözüm yöntemlerinden biri olan arabuluculuk gün geçtikçe önemini arttırmaktadır.

Türkiye'nin de taraf olduğu "Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukukî Veçhelerine Dair Lahey Sözleşmesi"¹ uluslararası alanda çocuğu, hukuka aykırı yer değiştirmenin zararlı etkilerinden korumayı ve yaşadığı yere derhal dönüşünü teminat altına almak için usulleri tespit eden ve ziyaret hakkının korunmasını sağlayan en kapsamlı uluslararası düzenleme olarak kabul edilmektedir. Sözleşme hükümleri incelendiğinde Sözleşmenin kapsamına giren uyuşmazlıkların "*dostane çözüm*" ile sonuçlandırılması önerilmektedir. Bu sayede Sözleşme kapsamına giren uyuşmazlıklar bakımından arabuluculuk kurumunun uygulanması Türk Hukuku bakımından da mümkün kılınmıştır. Sözleşme kapsamına giren uyuşmazlıkların arabuluculuk yolu ile çözüme kavuşturulması milletlerarası alanda da teşvik edilmektedir. Lahey Milletlerarası Özel Hukuk Konferansı Daimî Bürosu, Sözleşme ile uyumlu bir arabuluculuk sürecinin tesisi için 2012 yılında "*İyi Uygulama Kılavuzunu*"² oluşturulmuştur. Kılavuz, ebeveynler arasındaki uyuşmazlığın

¹ 1980 yılında Lahey'de imzalanan "Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukukî Veçhelerine Dair Lahey Sözleşmesi" Türkiye adına 21.01.1998 tarihinde imzalanmış 3.11.1999 gün ve 4461 sayılı Kanun ile onaylanmış, 23965 Sayılı Resmî Gazetede yayınlanarak 01.08.2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bkz. RG. 15.02.2000-23965.

² **HCCH**: "Part V-Mediation", Guide to Good Practice under the Hague Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction

sonlandırılması için arabuluculuğun kullanılmasını önermekte ve arabuluculuk sürecine ilişkin iyi uygulamaları teşvik etmektedir³.

Uluslararası çocuk kaçırmaları kapsamında arabuluculuk müzakerelerinin online iletişim araçları ile yürütülmesinin yararları günümüzde artmaktadır. Özellikle Yeni Koronavirüs Hastalığının (COVID-19) “Pandemi” olarak kabul edilmesi ve ülkeler bazında çeşitli tedbirler alınması, aynı ortamda gerçekleştirilen yüz yüze arabuluculuk uygulamaları önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Ayrıca çocuk kaçırma uyuşmazlıklarının “aile içi şiddet” unsuru içerdiği durumlarda müzakerelerin aynı ortamda yüz yüze gerçekleştirilebilmesi, hem eşitlik ilkesinin tesisi konusunda şüphe uyandıracak hem de ciddi güvenlik sorunlarına yol açabilecektir. Tarafları aynı ortamda buluşturmanın mümkün olmadığı bu gibi hâllerde müzakerelerin online yürütülmesi önemli bir imkân olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Sözleşme kapsamına giren çocuk kaçırma vakalarına dayanan uyuşmazlıkların çözümü anlamında arabuluculuk sürecinin online iletişim araçları ile işletilmesinin mümkün olup olmadığı tartışmalıdır. Arabuluculuk müzakerelerinin online iletişim araçları veya online arabuluculuk⁴ ile yürütülmesinin yararları olduğu gibi bazı sıkıntıları da beraberinde getirdiği aşikârdır.

Online arabuluculuk süreci, arabuluculuk oturumlarının yüz yüze yapılmasından kaynaklanan sorunların çözümünde önemli katkı sağlamaktadır. Yüz yüze arabuluculuk sürecinden doğabilecek süre, masraf, iletişim sorunları, tarafların aynı ortamda bir araya getirilmesine yönelik güçlükler ve aile içi şiddet iddiaları gibi sorunlar, online arabuluculuk yöntemi ile çözülebi-

<<https://assets.hcch.net/docs/d09b5e94-64b4-4afe-8ee1-ab97c98daa33.pdf>> (Erişim: Ocak 2021); Türkçe metni için bkz. HCCH: “V. Kısım-Arabuluculuk”, Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukukî Veçhelerine dair 25 Ekim 1980 tarihli Lahey Sözleşmesi kapsamında İyi Uygulama Kılavuzu-Arabuluculuk <<http://www.arbuluculuk.adalet.gov.tr/uluslararasıcocuk/trguide.pdf>> (Erişim: Ocak 2021).

³ Günümüzde Lahey Çocuk Kaçırma Sözleşmesi kapsamında arabuluculuk faaliyetlerinin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Örneğin, Fransa’da 2015 yılı itibarıyla Sözleşme kapsamında 15 taraf devletten 29 başvuru yapılmış, bu başvurulardan 24’ü o yıl itibarıyla sonuçlandırılmıştır. Bu başvurulardan 8’i ise annenin ziyaret hakkına saygı duyduğunun ispatlanması veya tarafların arabuluculuk sürecini başlatması ile sonuçlandırılmıştır. Bkz. The Seventh Meeting of the Special Commission on the Practical Operation of the 1980 Hague Child Abduction Convention and the 1996 Hague Child Protection Convention – October 2017, “Part III-A statistical analysis of applications made in 2015 under the Hague Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction - National reports”, s. 81 p. 290 <<https://assets.hcch.net/docs/6ca61ff3-5ca6-4fbc-a79a-cb6e7485f4b0.pdf>> (Erişim: Mart 2021).

⁴ Çalışmanın akıcı olarak ilerleyebilmesi adına “arbuluculuk sürecinin online iletişim araçları ile işletilmesi süreci”, kısaca “online arabuluculuk” olarak adlandırılmıştır.

lecektir. Buna karşı teknolojinin ebeveynlerce kullanımının her zaman mümkün olmaması, teknolojinin kullanılmasından doğan iletişim güçlüğü, gizlilik ve eşitlik ilkesinin korunmasına yönelik endişeler online arabuluculuğun uygulanmasına engel teşkil etmektedir.

Bu çalışmada, arabuluculuk kurumunun Sözleşme anlamında önemini ve uygulanabildiğini belirlemek adına öncelikle Sözleşme'nin amaç ve kapsamı üzerinde durulacaktır. Daha sonra sırasıyla arabuluculuk kavramı, arabuluculuğun temel ilkeleri ve Sözleşme kapsamında arabuluculuk faaliyetleri ile ilgili genel açıklamalar yapılacaktır. Online arabuluculuk sürecinin sağlayacağı yararların ve bu süreç nedeniyle duyulabilecek endişelerin ortaya konulmasından sonra aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıkların çözümünde sık tercih edilen dostane çözüm araçlarından biri olan arabuluculuk sürecinin, Lahey Çocuk Kaçırma Sözleşmesi kapsamında online olarak yürütülüp yürütülemeyeceği konusunda değerlendirmede bulunulacak, konu ile ilgili görüşümüz açıklanacak ve sonuca varılacaktır.

I. SÖZLEŞMENİN AMAÇ VE KAPSAMI

Teknolojinin gelişmesine bağlı olarak ülkelerarası seyahatin kolaylaşması, ekonomik bütünleşme ve toplumlararası sosyal ilişkilerin artması ile farkı vatandaşlığa tâbi kişilerin evlilik ilişkisi kurma veya birliktelik yaşama oranını arttırmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak yabancı unsurlu boşanma veya ayrılık oranları da artış göstermiştir. Evlilik ilişkisi veya birlikteliği sıkıntılı bir duruma düştüğünde veya bitirmek istediğinde ebeveynler, müşterek çocuğu sadece kendi çocuğu olarak kabul edebilirler. Müşterek çocuğun sadece kendisiyle beraber kalması amacıyla çocuğu, mutad meskeninin bulunduğu ülkeden başka bir ülkeye kaçırabilecekleri gibi mutad meskeninin bulunduğu ülkeye geri dönmemesi için alıkoyabilirler. Çocukların kaçırılması ya da alıkonulması fiillerin altında çocuğa karşı duyulan aşırı sevgi, bir daha onu görememe korkusu, bencillik, diğer ebeveyne duyduğu kin ve intikam duygusu, kendini ve/veya çocuğu diğer eşin şiddetinden korumak gibi çeşitli nedenler yatmaktadır⁵.

⁵ Lahey Milletlerarası Özel Hukuk Konferansı tarafından Sözleşmenin uygulanmasına ilişkin toplantılarda belirtilen veriler incelendiğinde çocuk kaçırımların genellikle anneler tarafından gerçekleştirildiğini ve zamanla da bu oranın arttığı görülmektedir. 1999 yılında çocuk kaçırma olaylarının %69'u, 2003 yılında %68'i, 2008 yılında %68'i anneler tarafından gerçekleştirilmiştir. 2015 yılında ise bu oran iyice artmış çocuk kaçırma olaylarının %73'ü anneler tarafından, %24'ü babalar tarafından ve %3'ü ise yakın akrabalar, diğer kişi ve kurumlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bkz. The Seventh Meeting of the Special Commission on the Practical Operation of the 1980 Hague Child

Çocuğun yaşadığı yani mutad meskeninin⁶ bulunduğu ülkeden başka bir ülkeye kaçırılması ya da alıkonması, onun daha önce hiç görmediği bir ülkede ve kültürde yaşamak zorunda kalmasına neden olmaktadır. Kaçırılma ya da alıkonma nedeniyle çocuğun hayatına gelen belirsizlik ve istikrarsızlık onu derinden etkileyebilmektedir. Ayrıca çocuğun, diğer ebeveyninden -çocuklukla da zor kullanılarak- ayrılması onda psikolojik zarar oluşma ihtimâlini da artmaktadır. Çocuğun yerinin değiştirilmesi ile ortaya çıkabilecek zararlı etkiden onu koruyabilmek için uluslararası alanda çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar neticesinde çocuğun yaşadığı ülkeye ivedi iadesini sağlamak, kaçırma ya da alıkoyma fiilinin onda yaratabileceği zararlı etkiyi ortadan kaldırabilmek için tüm hukuk sistemlerince kabul edilebilecek bir düzenlemenin yapılması konusunda iş birliği sağlanmıştır. “Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukukî Veçhelerine Dair Lahey Sözleşmesi”, 24 Ekim 1980’de Lahey Uluslararası Özel Hukuk Konferansının On dördüncü toplantısında üye devletlerin imzasına açılmış ve bu oturumda hazır bulunan bütün devletlerin oybirliği ile kabul edilmiş, 1.12.1983 tarihinde ise yürürlüğe girmiştir⁷. Türkiye, Sözleşmeye taraftır⁸. Sözleşmenin uygulanmasını

Abduction Convention and the 1996 Hague Child Protection Convention-October 2017, “Part I - A statistical analysis of applications made in 2015 under the Hague Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction-Global report”, <<https://assets.hcch.net/docs/d0b285f1-5f59-41a6-ad83-8b5cf7a784ce.pdf>>, s. 3 (Erişim: Ocak 2021).

- ⁶ Pérez-Vera Açıklayıcı Raporu’nda mutad mesken kavramı şu şekilde ifade edilmiştir: “Lahey Konferansında kabul gören bu kavram, fiilî bir durumu ifade etmekte, bu onu yerleşim yerinden ayırmaktadır”. Bkz. **Pérez-Vera**, Elisa: Explanatory Report, Hague Conference on Private International Law, s. 445 <<https://assets.hcch.net/docs/a5fb103c-2ceb-4d17-87e3-a7528a0d368c.pdf>> (Erişim: Ocak 2021); Sözleşme anlamında mutad mesken kavramı için ayrıca bkz. **Nomer**, Ergin: Devletler Hususî Hukuku, Yenilenmiş 22. Bası, Beta, İstanbul 2017, s. 123; **Çelikel**, Aysel/**Erdem**, Bahadır: Milletlerarası Özel Hukuk 16. Bası, Beta, İstanbul 2020, s. 307-309; **Şanlı**, Cemal/**Esen**, Emre/**Ataman-Figanmeşe**, İnci: Milletlerarası Özel Hukuk, 8. Bası, Beta, İstanbul 2020, s. 40-42.; **Akıncı**, Ziya/**Demir-Gökyayla**, Cemile: Milletlerarası Aile Hukuku, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2010, s. 216-217; **Giray**, Faruk K.: Milletlerarası Özel Hukukta Kaçırılan veya Alıkonulan Çocukların İadesi, Beta, İstanbul 2010, s. 74 vd.; **Arslan**, İlyas: Milletlerarası Özel Hukukta Mutad Mesken Kavramı, On İki Levha, İstanbul 2014. s. 111 vd.; **Bozdağ**, Gonca G.: Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukukî Yönlerine Dair Lahey Sözleşmesi Kapsamında Çocuğun İadesi Talebinin Red Nedenleri, Yetkin, Ankara 2014, s. 81 vd.; **Toker**, Gümrah A.: Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukukî Yönlerine Dair Lahey Sözleşmesi Kapsamında Çocuğun Mutad Meskeni Kavramı, Adalet Yayınevi, Ankara 2020.
- ⁷ **Pérez-Vera**, s. 426 dn. 1.

sağlamaya yönelik usul ve esasları düzenlemek amacıyla Türk Hukukunda 5717 sayılı “Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukukî Yön ve Kapsamına Dair Kanun”⁹ 22 Kasım 2007 tarihinde kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir.

Lahey Çocuk Kaçırma Sözleşmesi, çocuğun yaşadığı yerden yani mutad meskeninden başka bir ülkeye hukuka aykırı olarak götürülmesi/kaçırılması veya mutad meskeninden başka bir ülkede alıkonulması hâllerinde ortaya çıkabilecek zararlı etkilerinden korunabilmesini amaçlamaktadır. Çocuğun mutad meskeninin bulunduğu devlete ivedi iadesinin sağlanması yolu ile bu amacın gerçekleştirilebileceği düşüncesiyle buna ilişkin hükümler tesis etmiş; ayrıca taraf bir devlette koruma veya ziyaret hakkına sahip kişinin bu haklarının diğer taraf devlette de korunması amaçlamıştır (m. 1)¹⁰. Sözleşmede yer alan hükümlerin uygulanması ile çocuğun sosyal ve kültürel bağlarının olduğu mutad mesken ülkesine ivedi iadesi sağlanacak ve çocuğun kaçırılmasından önceki mevcut durum yeniden tesis edilecektir. Bu yolla, çocuğun zararlı etkiye maruz kalması en az safhaya indirilecek ve çocuğun üstün menfaati korunacaktır¹¹. İadenin ivedi olmasını dikkate alan Sözleşme, yaşanabilecek olası gecikmelerin çocukta yaratacağı zararlı etkileri bertaraf edebilmek için getirdiği hükümlerle (Sözl. m. 2 ve m. 11) taraf devletlere ivedilikle hareket etme yükümlülüğünü açıkça getirmiştir. Bu nedenlerle, uluslararası anlamda hukuka aykırı olarak çocukların yerinin değiştirilmesi/kaçırılması veya alıkonulması olaylarının önüne geçilmesi

⁸ Sözleşmeye Ocak 2021 tarihi itibarıyla 101 ülke taraftır. Taraf ülke listesi için bkz. <<https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=24>> (Erişim: Ocak 2021).

⁹ RG. 04.12.2007-26720.

¹⁰ Sözleşmede yer alan koruma hakkının karşılığı Türk hukukunda velâyet hakkıdır. Ancak Türk hukukunda velâyet hakkının kapsamı, Sözleşme anlamında koruma hakkının kapsamına oranla daha geniştir. Ziyaret hakkı ise Türk hukukunda kişisel ilişki kurma hakkı olarak ifade edilmektedir. Kavramlar hakkında bkz. **Pérez-Vera**, s. 451 p. 83 vd; **Öztekin-Gelgel**, Günseli: “Devletler Özel Hukukunda Velâyet, Çocuk Kaçırılmaları, Evlat Edinmeye İlişkin Problemler”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Y. 4, S. 8, Güz 2005/2, s. 131 vd; **Ataman-Figanmeşe**, İnci: “Çocukların Uluslararası Kaçırılmasının Hukukî Yönlerine Dair 1980 Tarihli Lahey Sözleşmesi”, Prof. Dr. Nihal ULUOCAK’a Armağan, İ.Ü Hukuk Fakültesi, İstanbul 1999, s. 64 vd.; **Altuntaş**, İlknur: Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukukî Yönlerine Dair Lahey Sözleşmesi, Bilge Basım Yayım, Ankara 2006, s. 16 vd.; **Aytaç**, Mehlika: “Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukukî Veçhelerine Dair Lahey Sözleşmesi’nin Uygulanması ve Karşılaşılan Sorunlar”, Adalet Dergisi, Adalet Bakanlığı, Y. 96, Eylül 2004, S. 20, s. 38 vd; **Bozdağ**, Red Nedenleri, s. 84 vd; **Toker**, s. 50 vd.

¹¹ **Pérez-Vera**, s. 428 p. 11.

amacıyla Sözleşme ile önemli düzenlemeler getirildiği sonucuna rahatlıkla varılabilir.

Çocuğun mutad meskenin bulunduğu devletin hukuku, onun hukuka aykırı olarak götürülüp götürülmediğini veya alıkonulup konulmadığını tespit edecek hukuktur. Sözleşme, maddi hukuka ilişkin düzenlemelere bilinçli olarak yer vermemiş; koruma hakkının esasına karar verme yetkisini, çocuğun mutad mesken ülkesindeki adlî veya idarî makamlara bırakarak adlî ve idarî alanda uluslararası iş birliğine ilişkin yeni bir sistem getirilmiştir. Bu Sözleşme, nitelik itibarıyla adlî yardım sözleşmesi olup öngörülen amaçlarına ulaşabilmek için makam ve mahkemelerinin yetkilerini düzenlemektedir. Başlangıç bölümü ve toplam 45 maddeyi içeren altı bölümden oluşur¹². Ekinde ise örnek başvuru formları yer almaktadır.

II. ARABULUCULUK KAVRAMI VE ARABULUCULUĞUN TEMEL İLKELERİ

Arabuluculuk, alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinden biridir. Genel olarak alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri, adlî sisteminin içinde yer almayan, yargılamaya gidilmeden veya yargılama sonuçlanmadan önce başvurulabilen, yargılama dışında sonuca varan ve hukukî uyuşmazlıkları sona erdiren yöntemlerdir. Bu yöntemlerin birçok olumlu özelliğinin olduğu kabul edilmektedir. Sadece millî değil, uluslararası nitelikli hukukî uyuşmazlıkların çözümü bakımından adlî sisteme nazaran daha hızlı ve etkin olduğu kabul edilmektedir. Bu yöntemlerin kullanılması ile zaman ve masraf kaybı önlenmektedir. Uyuşmazlık çözümünde klâsik anlayış, yargılamadır. Yargılama yapılması ise “uyuşmazlık halinde taraflar arasındaki çekişmeyi, çoğu kez daha da derinleştirip ağırlaştırmaktadır”. Buna karşı alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri, taraflar arasındaki iletişimi güçlendirmekte, uyuşmazlığın olumlu sonuca ulaşılmasını kolaylaştırmaktadır¹³.

Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin kabulü ile uyuşmazlıkların çözümünün daha kalıcı ve başarılı olması amaçlanmıştır. Her uyuşmazlığın bu yöntemlerle çözülebilmesi mümkün değildir. Bu yöntemlerle çözüme ulaştırabilecek uyuşmazlıkların tespiti ve bu yöntemlerin kullanılması yarar-

¹² Sözleşmenin Birinci Bölümü, “uygulama alanına ilişkin hükümleri” (m. 1-5), İkinci Bölümü, “merkezî makamlara ilişkin hükümleri” (m. 6-7), Üçüncü Bölümü, “çocuğun geri dönmesine ilişkin hükümleri” (m. 8-20), Dördüncü Bölümü, “ziyaret hakkına ilişkin hükmü” (m. 21), Beşinci Bölümü, “genel hükümleri” (m. 22-36), Altıncı ve Son Bölümü ise “nihaî hükümleri” (m. 37-45) düzenlemektedir.

¹³ **Özekes**, Muhammet: Pekcanitez Usûl Medeni Usûl Hukuku, C. III, 15. Bası, İstanbul 2017, s. 2806.

lıdır. Bu sayede mahkemelerin iş yükü hafifleyecek ve sosyal barışın korunmasına önemli katkı sağlanacaktır. Zira alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri ile amaçlanan yargıya başvuru yolunu kapatmadan farklı çözüm arayışlarına imkân tanımaktır. Bu yöntemler, yargılamaya alternatif olarak mütalaa edilmemelidir¹⁴. Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri, yargı dışında uyuşmazlığı çözülmesine hizmet etmekle beraber “devlet denetiminde ve hukuk kuralları ile kurumsallaştırılmış bir sistem” olup yargının yükünü paylaşarak insanların yaşamını kolaylaştırmaktadır. Zor kullanma içermez. Genelde tarafsız üçüncü kişi veya kişilerin katılımı ile gerçekleşen her türlü çözümü kapsamında barındırır. Bu yöntemlerin, gönüllü katılım, bağlayıcı olmama ve yargısal yollara başvuru imkânını ortadan kaldırmama gibi karakteristik özellikleri mevcuttur¹⁵.

Arabuluculuk, günümüzde Kara Avrupası Hukuk Sistemine tâbi olan ülkelerde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Taraflar arasındaki uyuşmazlığın, tarafların ortak menfaatlerini tesis edebilme amacıyla çözümü için taraflarca anlaşılan yöntem ve esaslara uygun hareket eden ve arabulucu

¹⁴ Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri, yargı organlarının yargılama hakkı ve yetkisine müdahale etmeyen yargı sistemi ile rekabet halinde olmayan bir uyuşmazlık çözüm yöntemidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Özbek**, Mustafa: Dünya Çapındaki Adalet Ulaşma Hareketleriyle Ortaya Çıkan Gelişmeler ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, AÜHFD, C. 51, S. 2, s. 138; **Pekcanitez**, Hakan: “Alternatif Uyuşmazlık Çözümleri”, Hukukî Perspektifler Dergisi, S. 5, Y. 2005, s. 15; **Tanrıver**, Süha: “Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları: Arabuluculuk Kurumuna Hukukî ve Sosyolojik Bir Bakış” Prof. Dr. Fikret Eren’e Armağan, Yetkin, Ankara 2006, s. 821 vd.; **Özekes**, Muhammet: “Uyuşmazlık Çözüm Yolları İçinde Arabuluculuk ve Bir Düzenleme Önerisi, Hukukî Perspektifler Dergisi, S. 7, Y. 2006, s. 42, **Tanrıver**, Süha: “Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Özellikle Arabuluculuk”, TBB Dergisi, S. 64, Y. 2006, s. 152; **Kaplan**, Yavuz: “Arabuluculuk ve Türk Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Tasarısına Eleştirel Bir Bakış”, MHB, Y. 28, S. 1-2, 2008, s. 116-117; **Taşpolat-Tuğsavul**, Melis: Türk Hukukunda Arabuluculuk (6325 Sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Çerçevesinde), Yetkin, Ankara 2012, s. 23-26; **Yazıcı-Tıktık**, Çiğdem: Arabuluculukta Gizliliğin Korunması, On İki Levha, İstanbul 2013; s. 5-6; **Özbek**, Mustafa S.: Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, 1. Cilt, 4. Baskı, Ankara 2016, s. 198 vd; **Kuru**, Baki: İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medenî Usul Hukuku, Legal Yayınevi, İstanbul 2016, s. 565-566; **Özekes**, Pekcanitez Usûl, s. 2806-2807; **Kekeç**, Elif K.: Arabuluculuk Yoluyla Uyuşmazlık Çözümünde Temel Aşamalar ve Taktikler: 6325 Sayılı Kanuna Göre Güncellenmiş 3. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2016, s. 13-14; **Ekmekçi**, Ömer/**Özekes**, Muhammet/**Atalı**, Murat/**Seven**, Vural: Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk, 2. Baskı, On iki Levha, İstanbul 2019, s. 8.

¹⁵ **Sungurtekin-Özkan**, Meral: “Avukatlık Kanunu’nun 35/A Maddesi Çerçevesinde Avukatın Uzlaşma Sağlama Yetkisi”, MİHDER, S.2, Y. 2005, s. 355; **Tanrıver**, Hukukî ve Sosyolojik Bir Bakış, s. 821; **Özekes**, Pekcanitez Usûl, s. 2807; **Kekeç**, s. 14.

olarak adlandırılan tarafsız ve güvenilir üçüncü kişi yardımıyla çözülmesini “*arabuluculuk faaliyeti*” olarak tanımlayabiliriz¹⁶.

Arabuluculuk faaliyeti, yargılama faaliyeti değildir. Arabulucu, taraflara çözüm dayatmaz; karar veren değil, tarafların vereceği kararın ortamını sağlayan üçüncü kişidir. Arabulucunun yardımıyla taraflar, kendi inisiyatifleri çerçevesinde uyuşmazlığı çözerler. Bu noktada üçüncü kişinin yardımının önemi büyüktür. Çünkü uyuşmazlık ortaya çıktıktan sonra tarafların kendiliğinden bir araya gelmesi ve uyuşmazlığın çözümüne yönelik görüşmesi psikolojik olarak çok zordur. Arabuluculuğun yönteminin kullanılması, taraflar arasındaki gerilim azaltılabileceği için gelecekte kurulacak ilişkilerin güvence altına alınması bu sayede mümkün olabilecektir. Arabuluculuk faaliyetlerine yargıma faaliyetleri başlamadan önce başvurulabileceği gibi yargılama faaliyeti başladıktan sonra da başvurulabilir. Arabuluculuk, mahkeme ile yarışan bir yöntem değildir. Taraflar gönüllü olarak bu yola başvurduğundan, her iki tarafı da memnun eden bir sonuca ulaşılmadığında mahkeme yolu ile uyuşmazlığın çözülebilmesi mümkündür¹⁷.

Arabuluculuk faaliyetinde tarafların ortak menfaatleri doğrultusunda uyuşmazlığın çözülmesi amaçlandığı için yargılama faaliyetinden farklılık göstermektedir. Yargıma faaliyetinde “haklılık arayışı” esastır. Hâkim, mevzuatın kendisine vermiş olduğu yetkiye, hakem ise önceden yapılmış olan sözleşme uyarınca kendisine tanınan yetkiye dayanarak belli kurallar kapsamında verdiği karar ile haklı olan tarafı belirler. Buna karşı arabuluculuk

¹⁶ Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu’nun (HUAK) 2. maddesinde arabuluculuk, “*Sistematik teknikler uygulanarak, görüşmek ve müzakerelerde bulunmak amacıyla tarafları bir araya getiren, onların birbirlerini anlamalarını ve bu suretle çözümlerini kendilerinin üretmesini sağlamak için aralarında iletişim sürecinin kurulmasını gerçekleştiren, tarafların çözüm üretmediklerinin ortaya çıkması hâlinde çözüm önerisi de getirebilen, uzmanlık eğitimi almış olan tarafsız ve bağımsız bir üçüncü kişinin katılımıyla ve ihtiyarı olarak yürütülen uyuşmazlık çözüm yöntemi*” olarak tanımlanmıştır. Bkz. RG. 22.06.2012-28331.

¹⁷ Arabuluculuk belli durumlarda daha avantajlı ve daha yararlıdır. Arabuluculuğun tercih nedenleri ve yararları arasında zamandan tasarruf sağlaması, masraftan tasarruf sağlanması, kontrolün taraflara ait olması, tarafların kendilerini daha iyi ifade edebilme imkânına sahip olması, mahkeme yükünün azaltılması, yargı organlarına kıyasen daha geniş bir karar yelpazesine sahip olacağından tarafları olabildiğince tatmine yönelik olması ve gizliliğin korunabilmesi olarak gösterilmektedir. Arabuluculuğun sağladığı yararlar için bkz. **Pekcanitez**, s. 14; **Özbek**, Adalet Ulaşma, s. 139-140; **Tanrıver**, Alternatif Çözüm Yolları, s. 158; **Kaplan**, s. 128-129; **Taşpolat-Tuğsavul**, s. 122-123; **Özekes**, Arabuluculuk, s. 43-44; **Özekes**, Pekcanitez Usûl, s. 2814; **Özbek**, Alternatif, s. 595 vd; **Kekeç**, s. 87 vd; **Ekmekçi/Özekes/Atalı/Seven**, s. 22; **Altıntaş**, Elif H.: Uluslararası Çocuk Kaçırımlarında Arabuluculuk, Yetkin, Ankara 2018, s. 44.

faaliyetinde tarafların ortak menfaatleri dikkate alınarak bu doğrultuda uyuşmazlığın çözümü konusunda müzakerelerde bulunulur. Uyuşmazlığın çözümüne yönelik müzakereler sürerken bazı durumlarda haklardan ziyade menfaatler daha ağır basacağı için geçmişle olan bağlantı, yargılamadan farklı olarak daha zayıf olacaktır. Yargılamada ise geçmişle olan bağlantı çok önemlidir. Yargılamada haklılık anlayışı esas olduğundan geçmişe ilişkin tarafların sundukları bilgi ve belgelerin incelenmesinin hangi tarafın haklı olduğunun tespiti açısından önemi büyüktür. Arabuluculuk faaliyetinde ise önemli olan mevcut durumda ve gelecekte neler olacaktır. Arabuluculuk faaliyetinde tarafların ve uyuşmazlığın geçmişi, faaliyet anındaki zamanla olan ilgisi düzeyinde ve geleceğe yönelik atılacak adımların belirlenmesine yardımcı olması şartıyla dikkate alınmalıdır¹⁸.

Arabuluculuk, bağlayıcı olmayan uyuşmazlık çözüm yöntemidir. Arabulucu, tarafsızdır ve taraflar arasındaki iletişimi temin ederek uyuşmazlığın çözümüne yönelik olarak faaliyetlerin gerçekleştirilmesini sağlar. Arabulucu, taraflar arasındaki asıl uyuşmazlığı tespit eder, müzakereleri yöneterek tespit edilen uyuşmazlığın çözümünde taraflara yardımcı olur. Arabulucunun taraflar üzerinde herhangi bir gücü yoktur; onları bir araya getirmeyi ve her ikisinin de tatmin olacağı bir sonuca varılmasını hedefler. Arabulucu, kural olarak taraflara çözüm önerisi getiremeyeceği¹⁹ gibi mevcut olan çözüm önerilerinden birinin kabul edilmesi için tarafları zorlayamaz. Arabulucu, ancak tarafların sıkıntıya düştükleri konularda yeni fikirler yaratmaları konusunda onları destekleyebilir, konu ile ilgili ayrıntılara tarafların dikkatini çekebilir, tarafların çözüme yönelik yeni yollar bulmasına yardımcı olabilir. Kabulü mümkün olmayan çözüm önerilerinin ise neden kabul görmeye-

¹⁸ **Tanrıver**, Hukukî ve Sosyolojik Bir Bakış, s. 837; **Özekes**, Arabuluculuk, s. 44; **Özekes**, Pekcanitez Usûl, s. 2814-2815.

¹⁹ Arabulucu, kural olarak taraflara çözüm önerisi getiremez. Ancak bu durumun bazı hukuk sistemlerinde istisnaları bulunmaktadır. Örneğin Türk Hukukunda belli hâllerde arabulucunun çözüm önerisi getirebileceği kabul edilmektedir. HUAK m. 2/b'de arabuluculuğun tanımı yapılırken "...tarafların çözüm üretmediklerinin ortaya çıkması hâlinde çözüm önerisi de getirebilen..." şeklinde bir ifade kullanılmıştır. Bu ifadeden de açıkça anlaşıldığı üzere arabulucu sürecin başında çözüm önerisi getiremez. Daha ziyade tarafların çözüme yaklaştığı ancak çözüm üretmedikleri hâllerde çözüm önerisi getirebilecek, uyuşmazlığın tarafları ise uyuşmazlığın çözümüne ilişkin getirilen öneriyi serbestçe değerlendirebileceklerdir. Bu ifade, 12.10.2017 tarihli ve 7036 sayılı İş Muhakemeleri Kanunu'nun (RG. 25.10.2017-30221) 17. maddesi ile HUAK'ın 2. maddesinin (b) bendine eklenmiştir. Bkz. İş Mahkemeleri Kanunu Tasarısı (1/850) ve Adalet Komisyonu Raporu, TBMM, Yasama Dönemi 26, Yasama Yılı 2, Sıra Sayısı 491, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss491.pdf>, s. 54-55 (Erişim: Ocak 2021).

ceğini taraflara açıklamalıdır. Bu açıklamalardan hareket edildiğinde arabulucunun sürecin yönetimini sağladığı, tarafların ise uyuşmazlığı çözüme kavuşturduğu sonucuna varılır²⁰.

Arabulucu, tarafların sağlıklı iletişim kurabileceği bir ortamı sağlayarak tarafların uyuşmazlık konusunu kendilerinin çözebilmesine fırsat tanır. Taraflar, arabulucunun gözetiminde çözüm yolları tespit ederler. Tarafların uyuşmazlığı çözmek için uzlaşmaya varabilmesi amacıyla müzakereler yürütülür. Müzakerelerin yürütüleceği usul plânını arabulucu belirler. Müzakereler bu plân çerçevesinde gerçekleştirilir. Arabulucu tarafsızlık ilkesi çerçevesinde müzakerelerin başlaması amacıyla uyuşmazlığın taraflarını bir araya gelmesini sağlar; müzakereler süresince de tarafların anlaşmasına yardımcı olur. Arabulucunun yapılacak müzakerelerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için belli başlı görevlerini yerine getirmesi gerekmektedir. Arabulucunun, toplantıların yerlerinin temini ve buraların fiziksel özelliklerinin hazırlanması, toplantı sayısının belirlenmesi, temel tartışma konusunun tespiti, taraf davranışlarının izlemesi yolu ile özgür düşünce ortamının temini, konuşma sıra ve sürelerinin eşitlik esasına göre belirlenmesi gibi görevleri bulunmaktadır. Sayılan bu görevlerden de anlaşıldığı üzere uyuşmazlığın tarafları arasındaki iletişimi sağlayacak kişi arabulucudur. Arabulucu, taraflar arasında yanlış anlaşılmalardan kaynaklanan aksaklıkları gidermelidir. Arabulucu, yaşanan aksaklıkları giderebilmek için bir tarafın dile getirdiği düşüncelerin içeriğinde değişiklik yapmaksızın diğer tarafın kabul edebileceği şekilde yeniden ifade etmelidir²¹.

Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri ve bu yöntemlerden biri olan arabuluculuk hakkındaki genel açıklamalarımızın ardından Lahey Çocuk Kaçırma Sözleşmesi kapsamında online arabuluculuğun mümkün olup olmadığı konusundaki değerlendirmelerimizde ve görüşümüzde bize yol göstermesi açısından arabuluculuğun bu bağlamda önem taşıyan bazı temel ilkelerinden kısaca bahsetmenin yararlı olacağı kanaatindeyiz. İleriki açıklamalarımızda görüleceği üzere özellikle eşitlik ve gizlilik ilkesinden kaynaklanabilecek endişeler, tarafların çoğu zaman müzakerelerin online yürütülmesi sürecine soğuk bakmalarına neden olmaktadır²². Bu bağlamda;

²⁰ **Kaplan**, s. 118-119; **Taşpolat-Tuğsavul**, s. 26 vd.; **Kekeç**, s. 43 vd.; **Ekmekçi/Özkes/Atalı/Seven**, s. 22; **Altıntaş**, s. 49.

²¹ **Tanrıver**, Hukukî ve Sosyolojik Bir Bakış, s. 827-828; **Özmumcu**, Seda: Uzak Doğu'da Arabuluculuk Anlayışı ile Türk Hukuk Sisteminde Arabuluculuk Kurumuna Genel Bir Bakış, On İki Levha, İstanbul 2011, s. 274-275; **Yazıcı-Tıktık**, s. 13-15; **Kekeç**, s. 104; **Ekmekçi/Özkes/Atalı/Seven**, s. 22; **Altıntaş**, s. 49-50.

²² Bkz. IV, B, 3. ve 4.

Gönüllülük ilkesi, iki şekilde değerlendirilmelidir. Bu ilke uyarınca taraflar, aralarındaki uyuşmazlığı çözmek için bu yönteme başvurup başvurumama konusunda veya süreç sonunda varılan çözüm önerilerine uyup uymama konusunda serbesttir²³. Uyuşmazlığın taraflarından biri arabulucuya verdiği yetkiyi geri alabileceği gibi çözüm önerilerini kabul de etmeyebilir. Çözüm önerilerinin bir tarafça veya taraflarca kabul görmemesi halinde taraflar, uyuşmazlığı başka yöntemlerle de çözmeyi deneyebilirler. Taraflar, arabuluculuğun kendileri için uygun olmadığını düşünüyorlarsa bu ilkenin dikkate alınması ve arabuluculuğun uygulanması konusunda taraflara baskı yapılmaması gerekir. Bu ilke sayesinde arabuluculuk, hak arama özgürlüğünü de kısıtlamamaktadır²⁴.

Tarafsızlık ilkesi arabulucunun görevini özenle ve tarafsız biçimde yerine getirmesini ve her iki tarafa eşit mesafede kalmasını ifade etmektedir²⁵. Arabulucu, bu ilke çerçevesinde taraflar arasındaki eşitliği gözetmekle yükümlüdür. Taraflar, aralarındaki uyuşmazlığın çözümüne yönelik arabulucuya başvurmaları da dâhil olmak üzere tüm arabuluculuk sürecinde eşit haklara sahiptirler. Buradaki eşitlik, yargılamadaki eşitlik anlamına gelmemektedir. İletişimin tesisine yönelik olan ve uyuşmazlık çözüm sürecinin gerektirdiği anlamda eşitliğin sağlanması yeterlidir. Arabuluculuk faaliyetleri sırasında taraflara eşit haklar ve imkânlar tanınması, adaletli bir sonuca ulaşılmasını sağlayacaktır. Arabuluculuk sürecinde taraflara eşit haklar tanınmaması, örneğin taraflardan birinin sürece katılımının tümüyle veya bazı hâllerde engellenmesi, süreç sonunda varılan sonucun gerçek anlamda bir uzlaşmanın ürünü olmadığını ortaya koyduğu gibi bu sonucun adil olmadığını da gösterir. Oysa adil sonuca ulaşma amacı, tıpkı yargı sürecinde

²³ Gönüllülük ilkesi, “İrâdi Olma” başlığı altında HUAK m. 3/I’de şu şekilde düzenlenmiştir: “*Taraflar, arabulucuya başvurmak, süreci devam ettirmek, sonuçlandırmak veya bu süreçten vazgeçmek konusunda serbesttirler. Şu kadar ki dava şartı olarak arabuluculuğa ilişkin 18/A maddesi hükmü saklıdır.*”

²⁴ **Kaplan**, s. 136; **Tanrıver**, Alternatif Çözüm Yolları, s. 165; **Taşpolat-Tuğsavul**, s. 126-127; **Yazıcı-Tıktık**, s. 36; **Kekeç**, s. 72; **Özbek**, Alternatif, s. 608 vd; **Özekes**, Pekcanitez Usûl, s. 2818-2819; **Ekmekçi/Özekes/Atalı/Seven**, s. 28 vd.; **Bozdağ**, Gonca G.: “Arabuluculuk ve Arabuluculuğun Ebeveynler Arasındaki Uluslararası İhtilâflarda Uygulanabilirliği”, GÜHFD, C. XX, Y. 2016, Sa. 1, s. 107.

²⁵ Tarafsızlık ilkesi, “Görevin özenle ve tarafsız biçimde yerine getirilmesi” başlığı altında HUAK m. 9’da düzenlenmiştir. Birinci fıkra uyarınca “*arabulucu görevini özenle, tarafsız bir biçimde ve şahsen yerine getirir*”. Üçüncü fıkra uyarınca “*Arabulucu, taraflar arasında eşitliği gözetmekle yükümlüdür*”. Eşitlik ise HUAK m. 3/II’de “*Taraflar gerek arabulucuya başvururken gerekse tüm süreç boyunca eşit haklara sahiptirler*” şeklinde düzenlenmiştir.

olduğu gibi arabuluculuk süreci bakımından de vazgeçilmez bir konudur²⁶. Yargı sürecindeki adil yargılanma, hukukî dinlenilme ve silahların eşitliği gibi ilkeler, arabuluculuk süreci açısından da aranan özellikler olarak kabul edilir. Ayrıca taraflardan biri, sürecin eşit olmayan şekilde menfaatlerine aykırı yürütüldüğünü hissederse artık sürecin yürütülmesi de mümkün olmayacaktır²⁷.

Gizlilik ilkesi, arabuluculuk faaliyetleri esnasında arabulucuya sunulan veya kendisinin elde ettiği bilgi ve belgelerin, ortaya konulan iddiaların gizli tutulması anlamına gelmektedir. Millî hukuklarda gizlilik ilkesi genel olarak arabulucuya yüklenmiştir²⁸. Yargılamadan farklı olarak arabuluculukta asıl olan gizliliktir. Arabulucunun görüşmelerin içeriğini, ortaya atılan iddiaları, her türlü bilgi ve belgeyi açığa vurmaması bu ilke ile güvence altına alınmıştır. Bu ilke, özel oturumlarda elde edilen bilgilerin karşı tarafla paylaşılmaması şeklinde olabileceği gibi arabuluculuk sürecinde elde edilen bilgilerin başka kişilerle paylaşılmaması şeklinde de olabilir. Bu ilke ile tarafların zarar görmesi engellemek ve arabuluculuğun cazibesini devam ettirmek istenmiştir. Ayrıca, sürecin aleni olmaması, delil güvenliğinin sağlanması açısından da önemlidir. Arabuluculuğun başarısız olması durumunda süreçte hazırlanan belgelerin ve süreçte yapılan açıklamaların daha sonra yapılan yargılamada delil olarak kullanılamaması²⁹ tarafları rahatlatacaktır. Aksine bir tutum, arabuluculuk sürecinde tarafların anlaşmaya varma umudu ile yapacakları açıklamaları rahatlıkla yapamamalarına neden olacaktır³⁰.

²⁶ Taşpolat-Tuğsavul, s. 133-134.

²⁷ Kaplan, s. 136; Taşpolat-Tuğsavul, 133; Özbek, Alternatif, s. 602 vd; Ekmekçi/Özekes/Atalı/Seven, s. 31.

²⁸ Bkz. Altıntaş, s. 87; Türk Hukukunda ise aksi kararlaştırılmadıkça hem arabulucunun hem tarafların hem de görüşmelere katılan üçüncü kişilerin gizliliğe uyma yükümlülüğü vardır. Gizlilik ilkesi, HUAK m. 4'te şu şekilde düzenlenmiştir: Taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça arabulucu, arabuluculuk faaliyeti çerçevesinde kendisine sunulan veya diğer bir şekilde elde ettiği bilgi ve belgeler ile diğer kayıtları gizli tutmakla yükümlüdür (1. f.). Aksi kararlaştırılmadıkça taraflar ve görüşmelere katılan diğer kişiler de bu konudaki gizliliğe uymak zorundadırlar (2. f.).

²⁹ HUAK'ta tarafların arabulucu veya arabuluculuğa katılanlar da dâhil üçüncü bir kişinin, uyuşmazlıkla ilgili olarak hukuk davası açıldığında yahut tahkim yoluna başvurulduğunda, HUAK m. 5'te yer alan beyan veya belgeleri delil olarak ileri süremeyeceği ve bunlar hakkında tanıklık yapamayacağı yer almaktadır.

³⁰ Bkz. Taşpolat-Tuğsavul, 134 vd; Yazıcı-Tıktık, s. 54 vd; Kekeç, s. 77 vd.; Özbek, Alternatif, s. 611 vd; Özekes, Pekcanitez Usûl, s. 2819 vd; Bozdağ, Arabuluculuk, s. 109; Ekmekçi/Özekes/Atalı/Seven, s. 32 vd.

III. SÖZLEŞME KAPSAMINDA ARABULUCULUK FALİYETLERİ

A. Sözleşme ve Arabuluculuk

Lahey Çocuk Kaçırma Sözleşmesinin amacı, çocuğun üstün yararının korunmasıdır. Sözleşme, hukuka aykırı yer değiştirmenin/kaçırmanın zararlı etkilerinden çocuğu korumak için mutad meskenine derhal iadesini öngörmektir. Ayrıca koruma hakkına (velayet hakkı) sahip olmayan veya ortak velayete sahip olup da çocuğun yanında bulunmadığı ebeveynin ziyaret hakkının korunması da (çocukla şahsi ilişki kurma hakkının korunması), Sözleşme'nin diğer amacıdır.

Çocuğun kaçırılması veya alıkonması nedeniyle iadesine veyahut ziyaret hakkı sahibi ebeveynin çocukla şahsi ilişki kurma hakkının engellenmesine ilişkin uyuşmazlıkların dava yolu çözümlenmesi çoğu zaman çekişmeli ve rahatsız edici bir sürecin başlamasına neden olmaktadır. Bu gibi vakalarda dostane çözüm yollarının kullanılması, çocuğun yüksek menfaatinin temini bakımından son derece önemlidir. Diğer çağdaş Lahey Sözleşmelerinde³¹ olduğu gibi Lahey Çocuk Kaçırma Sözleşmesi, kapsamına giren uyuşmazlıkların öncelikle dostane çözüm ile sonuçlandırılmasını önermekte çocuğun rıza ile teslimini öncelikli olarak tercih etmektedir. Dostane çözüm yolu, çocuğun ebeveynlerinden her ikisi ile ilişkilerini sürdürebilmesi açısından en elverişli yol olarak kabul edilmektedir. Bu yolun tercih edilmesiyle çocuk, geri kalan hayatında ebeveynleriyle sağlıklı bir iletişim kurabilecek ve onlar ile iletişimi kesilmeyecektir³².

Sözleşme anlamında dostane çözüm, çocuğun mutad meskenine iadesinin sağlanması konusunda çocuğu kaçıran kişiyi “ikna faaliyeti” olarak açıklanabilir³³. Bu ikna faaliyeti sırasında çocuğun menfaatine dikkat çekil-

³¹ Lahey Çocuk Kaçırma Sözleşmesinden sonra akdedilen diğer bazı Lahey Aile Sözleşmelerinde “arabuluculuk”, “uzlaşma” ve benzeri yöntemlerin kullanımından açıkça bahsedilmiştir. Örneğin, “19 Ekim 1996 Tarihli Velâyet Sorumluluğu ve Çocukların Korunmasına İlişkin Tedbirler Hakkında Yetki, Uygulanacak Hukuk, Tanıma, Tenfiz ve İşbirliğine Dair Lahey Sözleşmesinin” 31/(b) maddesinde (RG. 22.05.2016-29719); “13 Ocak 2000 Tarihli Yetişkinlerin Uluslararası Korunmasına Dair Sözleşmenin” 31. maddesinde; “23 Kasım 2007 Tarihli Çocuk Nafakası ve Diğer Aile Nafaka Türlerinin Uluslararası Tahsiline İlişkin Lahey Sözleşmesinin”, 34/II(i) maddesinde bu konuları düzenleyen hükümler yer almaktadır.

³² HCCH, Part V-Mediation, s. 26 vd; ayrıca bkz. **Köseoğlu**, Bilal: Uluslararası Çocuk İadesi ve Uluslararası Nafaka Alacakları Davalar, Geliştirilmiş dördüncü bası, TBB Yayınları, Ankara 2007, s. 14-15; **Aytaç**, s. 42-43; **Bozdağ**, Red Nedenleri, s. 97.

³³ **Altuntaş**, s. 58.

mektedir. Dostane çözüm yollarının, çocuğun kaçırılması veya alıkonulmasına ilişkin olaylar bakımından kullanılması önemli ve yararlıdır. Bu yolların kullanılması ile ebeveynler arasında iletişim kurularak gelecekte çıkması muhtemel sorunların önüne geçilebilecek, çocuğun ebeveynlerinden her ikisi ile ilişkilerini sürdürebilmesi imkânı daha güçlü bir şekilde sağlanacaktır³⁴.

Çocuğun rıza ile teslimini öncelikli olarak tercih eden Sözleşme, ebeveynler arasında yaşanan uyuşmazlığın dostane çözüm yöntemleri ile çözülmesini iki maddesi aracılığı ile teşvik etmektedir. Bu maddeler Sözleşme'nin 7. maddesinin 2. fıkrasının (c) bendi ve 10. maddededir. Bu maddeler genel ifadeler ile kaleme alınmıştır. Sözleşme anlamında arabuluculuğun kapsamının tayini bakımından bu iki maddenin önemi büyüktür.

Uluslararası çocuk kaçırma olaylarında çocuğu iadesi, uluslararası iş birliğini gerektirir. Sözleşme, ülkeler arasında iş birliğinin sağlanması için taraf devletlere merkezî makam oluşturma görevi vermiştir. Taraf devletlerce tesis edilen merkezî makamlar aracılığıyla yardım sağlaması ve ortaya çıkabilecek sorunların çözüme kavuşturulması amaçlamıştır. Merkezî makamın yerine getireceği görevler, Sözleşme m. 7'de sayılmıştır. Bu görevlerden biri arabuluculuğa ilişkin olup arabuluculuğun temelini oluşturmaktadır. Sözleşme m. 7/II/c uyarınca merkezî makamlar "*çocuğun isteyerek iadesini veya dostane bir çözümü kolaylaştırmak*" için uygun tüm önlemleri almaları gerekmektedir³⁵. Sözleşme m. 10, Sözleşme çerçevesinde arabuluculuk uygulamasının temelini oluşturan bir diğer maddedir. Bu madde uyarına "*çocuğun bulunduğu devletin merkezî makamı, çocuğun isteyerek teslimi yolunda tüm önlemleri alır veya aldırır*". Her iki hüküm birlikte dikkate alındığında çocuk, mahkeme dışı gönüllü olarak iade edilebilir veya taraflar farklı bir çözüm yolu kabul ederek uyuşmazlıklarını sonlandırabilir. Çocuğun kaçırılmadığı ancak koruma hakkı sahibi ebeveynin, ziyaret hakkı sahibi

³⁴ **Zawid**, Jennifer: "Practical and Ethical Implications of Mediating International Child Abduction Cases: A New Frontier for Mediators.", Miami Inter-Am. L. Rev 2008, vol. 40, no. 1, s. 10 dn. 36; **Altıntaş**, s. 46.

³⁵ Ebeveynler arasındaki çocuğun iadesine yönelik uyuşmazlıklarda gönüllü çözümünde arabuluculuk faaliyetinin önemi büyüktür. Bu gibi uyuşmazlıkların çözümüne yönelik olarak arabuluculuk yöntemi kullanılması esnasında merkezî makamlar çok önemli rol üstlenmektedir. Bkz. Conclusions and Recommendations And Report of Part I of the Sixth Meeting of the Special Commission on the Practical Operation of the 1980 Hague Child Abduction Convention and the 1996 Hague Child Protection Convention (1-10 June 2011) *drawn up by the Permanent Bureau*, s. 22, <<https://assets.hcch.net/upload/wop/abduct2012pd14e.pdf>> (Erişim: Ocak 2021).

ebeveynin çocukla şahsi ilişki kurma hakkını engellediği durumlarda da taraf devletlerin merkezî makamlarına Sözleşmenin 21. maddesi ile bazı yükümlülükler yüklenmiştir. Ebeveynlerin ziyaret haklarını rahatça kullanmalarının sağlanması, bu hakkın kullanılmasının tabi olabileceği tüm şartların getirilmesi ve bu hakka karşı muhtemel engellerin olanaklar ölçüsünde kaldırılması için merkezî makamlar, 7. maddede yer alan iş birliği yükümlülükleri ile bağlı tutulmuştur. Dolayısıyla da ziyaret hakkının tesisi için “*dostane bir çözümü kolaylaştırmak*” merkezî makamlar bakımından alınması gereken uygun bir önlem olarak kabul edilmektedir.

Uluslararası ailevî uyuşmazlıklarda arabuluculuk, millî hukuklardaki aile arabuluculuğuna nazaran daha farklı ve daha karmaşık bir sürece sahiptir. Uluslararası ailevî uyuşmazlıklar bakımından görevlendirilen arabulucuların farklı hukuk sistemleri, farklı kültürler ve farklı dillerle karşılaşabilecekleri için bu gibi uyuşmazlıklarda görev alan arabulucuların bu konuların çözümüyle ilgili ek eğitime sahip olmaları gerekmektedir. Bununla birlikte uluslararası ailevî uyuşmazlıkları bakımından tarafların taşıdığı risk de millî hukuklardaki arabuluculuğa kıyasla çok daha fazladır. Arabuluculuk ile varılan ve tarafların bel bağladığı anlaşmanın ilgili ülkelerde dikkate alınmamasıyla bu anlaşmanın hiçbir hukukî etkisinin bulunmaması ihtimâli, taraflara yüklenen riski de önemli ölçüde arttırmaktadır. Uluslararası çocuk kaçırma olayları bakımından ebeveynler arasında var olan yüksek gerilim, ebeveynlerin farklı ülkelerde olması nedeniyle onların yapıcı bir arabuluculuk sürecine dâhil edilmesine yönelik sorunlar³⁶ uluslararası ailevî uyuşmazlıklarda arabuluculuğun karmaşık ve zor bir yapıya sahip olduğunu gösteren diğer bazı olgulardır³⁷.

Uluslararası ailevî uyuşmazlıklarda arabuluculuğun karmaşık ve özel yapısını dikkate alan Lahey Milletlerarası Özel Hukuk Konferansı Daimî Bürosu, uluslararası çocuk kaçırılmalarının niteliğine uygun düşecek ve Sözleşme ile uyumlu bir arabuluculuk sürecinin tesisi için 2012 yılında “*İyi*

³⁶ Vize ve göçmenlik sorunları, çocuğun mutad meskeninin bulunduğu ülkede kaçırılan ebeveyn hakkında ceza davası açılması, menşe ülkeden uçak bileti alınamaması gibi sorunlar örnek olarak gösterilebilir. Bu örnekler için bkz. **HCCH**, Mediation Guide, s. 27, **Martin**, Nuria G.: “International Parental Child Abduction and Mediation”, Universidad Nacional Autónoma de México-Instituto de Investigaciones Jurídicas. Anuario Mexicano de Derecho Internacional 2015, vol. XV, s. 400.

³⁷ Bkz. **HCCH**, Mediation Guide, s. 26-27; **Rubin**, Melvin A.: “Introduction to the Symposium on Crossborder Family Mediation with an Emphasis on the 1980 Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction.”, Miami Inter-Am. L. Rev 2008, vol. 40, no. 1, s. 2-3.

Uygulama Kılavuzunu” oluşturulmuştur³⁸. Sözleşme m. 7/II/c ve m. 10’da arabuluculuk kavramı zikredilmemiştir. İyi Uygulama Kılavuzuna göre ebeveynler arasındaki uyuşmazlığın çocuğun yüksek menfaati gereğince tarafların anlaşması ile sonlandırılması için kabul edilen en uygun yöntem arabuluculuktur³⁹. Kılavuz, Sözleşme hükümlerinin en iyi şekilde uygulanmasını sağlamak için Sözleşme ile uyumlu özel bir arabuluculuk yönteminin tesisine ilişkin bilgileri içeren önemli bir kaynaktır⁴⁰. Kılavuz ile taraf ülkelerin hukuklarından kaynaklanabilecek farklı arabuluculuk uygulamalarının önüne geçmek istenmekte ve Sözleşme kapsamında arabuluculuk uygulaması teşvik edilmektedir. Kılavuz, Sözleşme kapsamında görevlendirilen taraf devletlerin merkezî makamlarının, arabuluculuğa dair uygulamalarını gözden geçirmelerini ve uygun ve elverişli hâllerde iyileştirmelerini önermektedir. Kılavuzda sadece koruma hakkının ihlâline sebep olan çocuk kaçırma olaylarının dostane çözümü konusunda ayrıntılı açıklamalar yapılmamış, aynı zamanda ziyaret hakkı yani kişisel ilişki kurma hakkı sahibinin bu hakkının ihlâlî halinde de ilgili uyuşmazlıkların çözümü bağlamda dostane arabuluculuğun ayrıntıları üzerinde de durulmuştur. Ayrıca Kılavuzda genel olarak uluslararası ailevî uyuşmazlıklarda kullanılan arabuluculuk ve benzeri süreçler açısından değer taşıyacağı umut edilen prensipler ve iyi uygulamalar da yer almaktadır⁴¹. Ancak şu hususu önem ile belirtmek

³⁸ Kılavuzun oluşturulmasına ilişkin çalışmalar 2009 yılında başlamış, taraf ülkelerden bir grup bağımsız uzmandan Kılavuzun hazırlanmasına ilişkin olarak yardım talep edilmiştir. 1980 ve 1996 Lahey Sözleşmelerinin fiili uygulamasını izleyen Özel Komisyonun altıncı toplantısının ilk bölümü öncesinde taslak metin 1980 Sözleşmesine taraf devletlere ve Lahey Konferansı üyelerine dağıtmıştır. Özel Komisyon, taslağı memnuniyetle karşılamış, Daimî bürodan uzmanların tasfiyelerinin dikkate alarak özel komisyon tartışmaları ışığında kılavuzda değişiklikler yapılmasını ve değiştirilen şekliye taslağı son görüşmeler için taraf devletlere ve üyelere göndermesini talep etmiştir. 2012 yılında son görüşler de alınarak Kılavuz hayata geçirilmiştir. Lahey Konferansının ailevî meseleleri konu alan uluslararası arabuluculuk hakkındaki çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **HCCH**, Part V-Mediation, s. 14 vd.

³⁹ “Hedefler ve kapsam” başlığı altında yer alan açıklamalara bkz. **HCCH**, Mediation Guide, s. 12.

⁴⁰ **Altuntaş**, s. 59.

⁴¹ Bu yönüyle Kılavuz, sadece Lahey Çocuk Kaçırma Sözleşmesinin tarafı olan ülkelere değil, bu ülkelerin yanında uluslararası ailevî uyuşmazlıklarda kullanılan arabuluculuk, uzlaşma veya benzeri araçları kullanımını teşvik eden diğer Lahey Sözleşmelerine taraf olan devletlere de yardımcı olacağı düşünülmüştür. Bu Sözleşmelere “19 Ekim 1996 Tarihli Velayet Sorumluluğu ve Çocukların Korunması Hakkında Tedbirler Yönünden Yetki, Uygulanacak Hukuk, Tanıma, Tenfiz ve İşbirliğine Dair Lahey Sözleşmesi”, “13 Ocak 2000 Tarihli Yetişkinlerin Uluslararası Korunmasına Dair Lahey Sözleşmesi” ve “23 Kasım 2007 Tarihli Çocuk Nafakası ve Diğer Aile Nafaka Türlerinin Uluslararası

gerekir ki Kılavuz, öneriler içermekte ve burada yer alan genel prensipler istişarî nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla Kılavuzda yer alan hiçbir ifadenin taraf devletler bakımından bağlayıcılık arz edecek şekilde yorumlanması mümkün değildir⁴².

Sözleşme, koruma hakkının ihlâli halinde daha bu sorunun çözümüne yönelik ayrıntılı düzenlemeler içermekle birlikte, ziyaret hakkı bakımından aynı şekilde davranmamış, bu hakkın ihlâlini ayrıntılı olarak düzenlememiş, sadece hakkın ihlâli halinde tesisine yönelik olarak imkânlar ölçüsünde merkezî makamların iş birliğini aradığını hükme bağlamıştır. “Ziyaret hakkının rahatça kullanılması ve bu hakkın kullanılmasının tabi olabileceği tüm şartların yerine getirilmesi ve ziyaret hakkına karşı muhtemel engellerin olanaklar ölçüsünde kaldırılması yolunda 7. maddede yer alan iş birliği yükümlülükleri ile taraf devletlerin merkezi makamlarının bağlı olduğuna” yönelik 21. maddenin ikinci fıkrası dikkate alındığında arabuluculuk süreci, ziyaret hakkından doğan uyuşmazlıklar bakımından da kabul görmelidir.

B. Türkiye Bakımından Sözleşmenin Uygulanması

Türk Hukukunda uluslararası çocuk kaçırma uyuşmazlıklarının niteliğine uygun özel bir düzenleme yer almamaktadır. Aile hukukuna ilişkin bazı uyuşmazlıklar, Türk Hukuku bakımından arabuluculuk kurumunu düzenleyen temel hukukî düzenleme olan “Hukuk Uyuşmazlıkları Hakkında Arabuluculuk Kanunu”⁴³ (HUAK) kapsamı dışında tutulmuştur. HUAK’ın amacı, hukuk uyuşmazlıklarının arabuluculuk yoluyla çözümlenmesinde uygulanacak usul ve esasları düzenlemek olup yabancılık unsuru taşıyanlar da dâhil olmak üzere, ancak tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri iş veya işlemlerden doğan özel hukuk uyuşmazlıklarının çözümlenmesinde uygulanır (m. 1/I). Koruma hakkı (velayet) ve ziyaret hakkından (şahsi ilişki kurma) doğan uyuşmazlıklar, tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebileceği uyuşmazlık kategorisine girmediğinden Türk Hukukunda arabuluculuğa elverişli olarak kabul edilmezler. Ayrıca HUAK’ta aile içi şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıkların arabuluculuğa elverişli olmadığı kabul edilmiş ve m. 1/II ile bu tür uyuşmazlıklar Kanunun kapsamı dışında tutulmuştur

Tahsiline İlişkin Lahey Sözleşmesi” örnektir. Dostane çözüme yönelik arabuluculuk, uzlaşma ve benzeri süreçlerin işletilmesine yönelik ilgili Lahey Sözleşmelerinin hükümleri için ayrıca bkz. 1996 Tarihli Lahey Sözleşmesi m. 31(b); 2000 Tarihli Lahey Sözleşmesi m. 31; 2007 Tarihli Lahey Sözleşmesi m. 34(2)(i).

⁴² HCCH, Part V-Mediation, s. 13.

⁴³ RG. 22.06.2012-28331.

(m. 1/II)⁴⁴. Buna karşı Türkiye, Lahey Çocuk Kaçırma Sözleşmesine tarafıtır ve Sözleşmeden doğan yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmelidir. Bunun sağlanması için de uluslararası çocuk kaçırmalardan doğan uyuşmazlıkların niteliğine uygun düşen özel bir düzenlemenin Türk Hukuku bakımından yapılması gerekmektedir. Türk hukuku bakımından konuya ilişkin yürürlükte olan özel bir düzenleme mevcut bulunmasa da aile içi şiddet iddiası içeren uyuşmazlıklar da dâhil olmak üzere koruma hakkı ve ziyaret hakkından doğan ve Sözleşme kapsamına giren uyuşmazlıklar hakkında “*dostane çözüm*” çevresinde arabuluculuğun uygulanması mümkündür. Şöyle ki;

Bu durumda Sözleşmenin uygulanmasını sağlamaya yönelik usul ve esasları düzenleyen 5717 s. Kanun’un m. 5/b ve m. 8’in dikkate alınması gerekir. Bu iki madde ile Sözleşme m. 7/II/c ve m. 10’da yer alan tarafları gönüllü çözüme teşvik etme yollarına ilişkin düzeltilmeler getirilmiştir. Kanun m. 5/b uyarınca “*merkezî makamın taraflar arasında sulh yoluyla bir çözüme ulaşılmamasını teminen gerekli bütün tedbirlerin alınmasını sağlayacağı*” düzenlenmiştir. Merkezî makam olan Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, mahallî Cumhuriyet Başsavcılığı aracılığı ile ilgili tedbirleri alır. Kanunda “velayet hakkı” olarak ifade edilen⁴⁵ koruma hakkının ihlâlî halinde çocuğun rıza ile teslimini öncelikle tercih eden Sözleşme hükümlerine uygun olarak mahkeme yolu ile çocuğun iadesi süreci öncesinde bu madde uyarınca ihtiyarî arabuluculuk süreci işletilebilecektir. Dava sürecinden önce arabuluculuk yoluna başvurulduğu halde sonuç alınmaması veya arabuluculuk sürecine hiç başvurulmaması halinde çocuğun iade edilip edilmeyeceği konusunda bir karar verilmek üzere yetkili ve görevli mahkemeye dava açılması yoluna gidilmektedir⁴⁶. Kanun m. 5/c bendi

⁴⁴ Aile içi şiddet iddiası içeren uyuşmazlıklara Kanunun elverişli olmadığını düzenleyen maddenin Adalet Komisyonu gerekçesinden çıkan sonuç, bu tür uyuşmazlıklar bakımından arabuluculuk sürecinde sağlanması gereken eşitlik ilkesinin bu süreçte her zaman tesis edilmesinin mümkün olmamasından kaynaklanmaktadır. Bkz. TBMM Yasama Dönemi: 24 Yasama Yılı: 2, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Tasarısı ve Avrupa Birliği Uyum Komisyonu ile Adalet Komisyonu Raporları (1/486), Sıra Sayısı: 233, s. 26 bkz. <<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss233.pdf>> (Erişim: Ocak 2021).

⁴⁵ 5717 s. Kanun m. 3/d uyarınca bu hak, “*çocuğun bakım, gözetim ve koruma ile meskenini tayin etme hakkı*” olarak tanımlanmıştır.

⁴⁶ Türk hukukunda mahkeme dışı arabuluculuk ve mahkeme ile bağlantılı arabuluculuk birlikte kabul görmektedir. HUAK m. 13 uyarınca da taraflar isterlerse dava açılmadan veya dava açıldıktan sonra da arabuluculuk yoluna başvurabilirler. Bu madde uyarınca “*Taraflar dava açılmadan önce veya davanın görülmesi sırasında arabulucuya başvurma konusunda anlaşabilirler. Mahkeme de tarafları arabulucuya başvurmak konusunda aydınlatıp, teşvik edebilir*”.

uyarınca taraflar arasında sulh yoluyla bir çözümün bulunamaması halinde merkezî makam, mahallî Cumhuriyet başsavcılıkları aracılığı ile çocuğun iade edilip edilemeyeceği konusunda bir karar verilmek üzere yetkili mahkemeye dava açar. Bununla beraber Kanun, yargılama aşamasında da dostane çözüm yolunun kullanılabileceğini düzenlemiştir. Kanun m. 8 uyarınca “mahkeme, bu Kanunun uygulanmasından doğan dava ve işlerde esasa girmeden önce, çocuğun iadesini uzmanlardan da yararlanarak sulh yoluyla teşvik eder. Sulh sağlanamadığı takdirde yargılamaya devam olunarak esas hakkında karar verilir”⁴⁷. Her ne kadar bu madde uyarınca hâkimin arabuluculuğa teşviki zorunlu olsa da ihtiyarî arabuluculuk süreci nedeniyle taraflar, arabuluculuk faaliyetlerine başvurup başvurmamakta serbesttirler. Kanun uyarınca hâkim bu yönde teşvikini esasa girilmeden önce yapmalıdır. Hâkim, bu durumda tahkikat aşamasından önce ön inceleme aşamasında tarafları arabuluculuğa teşvik eder⁴⁸.

5717 s. Kanun ziyaret hakkını, “şahsî ilişki kurma hakkı”⁴⁹ olarak nitelendirmiştir. Merkezî makamların, Kanun m. 5/b’den hareket ederek ziyaret hakkının tesisi bakımından da koruma hakkının ihlâlinde olduğu gibi uyuşmazlığın taraflar arasında sulh yoluyla bir çözüme ulaşılmasını teminen gerekli bütün tedbirlerin almaları gerekmektedir. Taraflar arasında sulh yoluyla bir çözümün temini mümkün değilse Kanun m. 5/c bendi uygulanarak ziyaret hakkının tesisine yönelik olarak yetkili mahkemede dava açılacaktır. Dava açıldıktan sonra hâkimin bu konunun çözümüne yönelik olarak Kanun m. 8 hükmü uyarınca ve daha önce koruma hakkına ilişkin yaptığımız açıklamalar çerçevesinde tarafları arabuluculuğa teşviki mümkündür.

Görüldüğü üzere, Türk Hukukunda 5717 sayılı Kanun’da yer alan sulhe teşvik ve gönüllü iadenin sağlanabilmesi ifadeleri, Sözleşme kapsamında arabuluculuğun uygulanmasının kanunî dayanaklarını oluşturmaktadır.

⁴⁷ Sözleşme’nin arabuluculuğun temeli oluşturan maddeleri (m. 7/II/c ve m. 10) gönüllü çözüme önem verdiği için tarafların ortak iradesi dikkate alınmalıdır. Tarafların ortak iradesi, çocuğun iadesi yönünde de olabileceği gibi çocuğun getirildiği ülkede kalması yönünde de olabilir. Bu nedenle Kanun m. 8’de yer alan düzenlemede olduğu gibi sadece kaçırın tarafı çocuğun iadesi doğrultusunda teşvik etmenin doğru olmayacağı bu nedenle m. 8’in Sözleşmede yer alan dostane çözüm yöntemi ile tam örtüşmediği, Sözleşmede yer almayan bir düzenlemenin Kanunda yer almasının yorumlama hatasından kaynaklandığı kabul görmektedir. Bu görüş için bkz. **Bozdağ**, Arabuluculuk, s. 126.

⁴⁸ HMK’ya göre hâkim, ön inceleme aşamasında tarafları arabulucuya teşvik edebilir. HUAK’ın 35. maddesi ile bu husus HMK’ya eklenmiştir. İlgili maddeler için Bkz. 6100 s. Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) m. 137/I, m. 320/II (RG. 04.02.2011-27836).

⁴⁹ 5717 s. Kanun m. 3/e uyarınca bu hak, “çocuğun belirli bir süre mutad meskeninin bulunduğu yerden başka bir yere götürülmesi hakkı” olarak tanımlanmıştır.

Kanunda yer alan sulh ifadesi, HMK m. 313 anlamında “görülmekte olan bir davada, tarafların aralarındaki uyuşmazlığı kısmen veya tamamen sona erdirmek amacıyla, mahkeme huzurunda yapmış oldukları bir sözleşme” olarak nitelendirilmemelidir. Zira bu anlamda değerlendirilse sulh, üçüncü kişi olmadan da gerçekleştirilebilecektir. Buna karşı 5717 sayılı Kanunun amacı, Lahey Çocuk Kaçırma Sözleşmesinin uygulanmasını sağlamaya yönelik usûl ve esasları düzenlemek olduğu için Kanun’un m. 5/b ve m. 8’in yer alan sulh kavramının Sözleşme kapsamında yorumlanması ve arabuluculuğun da bu maddeler kapsamında dostane çözüm çerçevesinde uygulanması gerekir. Bununla birlikte Lahey Çocuk Kaçırma Sözleşmesinden doğan uyuşmazlıkların arabulucu vasıtasıyla çözümünde mümkün olduğu ölçüde HUAK hükümlerinin uygulanabileceği kabul edilmektedir⁵⁰. Kanaatimizce uluslararası çocuk kaçırmaları bakımından yeknesak bir uygulamanın sağlanabilmesi adına Kılavuzda yer alan tavsiyelerin ve taraf devletlerin uygulamalarının dikkate alınması ve Türk hukukunda bu konuya ilişkin özel bir düzenleme yapılması gerekmektedir. Bu sayede 5717 sayılı Kanun ile HUAK hükümleri arasındaki çelişkilerden doğan sorunlar ortadan kalkacak, uluslararası çocuk kaçırmalarının niteliğine uygun düşmediği için uygulanamayan HUAK hükümlerinden doğan boşluklar önlenecek ve Sözleşmenin tarafı olan Türkiye, taraf sıfatından doğan yükümlülüklerini tam olarak yerine getirebilecektir.

IV. ONLINE ARABULUCULUK SÜRECİNİN DOĞUMUNA YOL AÇAN NEDENLER VE SÜRECE GETİRİLEN ELEŞTİRİLER

Sınır ötesi arabuluculuğun bünyesinde çok sayıda aktörü içermesi, teknolojinin kullanılmasını gerektirebilir. Bu aktörler, bir ya da iki arabulucu, ebeveynler, avukatlar, üçüncü taraflar, bazı durumlarda ise tercüman veya tercümanlar olabilmektedir. Tüm bu aktörlerin aynı gün içinde aynı odada bir arada bulunabilmeleri birçok hâlde mümkün olmayabilir⁵¹. Uluslararası çocuk kaçırmalarına ilişkin uyuşmazlıkların da aynı ortamda yüz yüze arabuluculuk yöntemi ile çözülebilmesi uygulamada bazı sıkıntılar doğurmaktadır. Bu sıkıntıların başında coğrafi mesafeler gelmekte ve buna bağlı diğer zorluklarla karşılaşmaktadır. Coğrafi mesafelerin uluslararası

⁵⁰ Bkz. **Altıntaş**, s. 128 vd ve s. 176.

⁵¹ **Martin**, s. 401; ayrıca bkz. **Kucinski**, Melissa A.: “The Delicate Art of Mediating International Parental Child Abduction Cases”, *Disp. Resol. Mag* 2014. vol. 20, no. 2, s. 20.

çocuk kaçırmalarında arabuluculuk sürecinin yüz yüze işletilmesi bakımından özel güçlükler yarattığı aşıkardır. Geride kalan ebeveynin bulunduğu ve çocuğun mutad meskeni olan ülke ile çocuğun kaçırıldığı veya alıkondduğu ülke arasındaki mesafenin çok uzak olması, arabuluculuk süresi ve masraflarını etkilemekte; bir ya da birden fazla arabuluculuk oturumu için yüz yüze görüşme ayarlanması çok vakit almakta ve masraflı olabilmektedir⁵².

Lahey Çocuk Kaçırma Sözleşmesi, uluslararası çocuk kaçırmalarında çocuğun üstün menfaati gözetilerek iade sürecinin ivedi olarak sonuçlanmasına ilişkin hükümleri düzenlemiştir. Ayrıca arabuluculuk süreci de daha önceki açıklamalarımızda da bahsedildiği üzere, çocuğun iadesi yöntemlerinden biri olarak Sözleşmenin uygulanması kapsamında yer almıştır. Müracaat edilen makama verilen altı haftalık süreye arabulucunun da uyması beklenmektedir. Ancak ebeveynlerin farklı ülkede bulunması bu süreye riayet edilmesinin önündeki en büyük engel olarak görülmektedir. Taraflar arasındaki mesafeden kaynaklanan arabuluculuk masrafları ise uygulamada karşılaşılan diğer önemli bir sorundur. Ebeveynlerin birbirlerinden uzak olan ülkelerde bulunması, arabuluculuk oturumları için mekân seçimini güçleştirmekte seyahat ve konaklama gibi arabuluculuk masraflarını arttırmaktadır.

Ebeveynlerin seyahat ve vize engelleri gibi çeşitli nedenlerle arabuluculuk sürecine bizzat dâhil olamadığı durumlarla da karşılaşılmaktadır. Aile içi şiddetin yaşandığı olaylar bakımından arabuluculuğun aynı ortamda yüz yüze gerçekleştirebilmesi, çeşitli nedenlerle sağlıklı sonuçlara varılabilmemesini engellemektedir. Telefon konferansı, video bağlantıları, çevrimiçi uyuşmazlık çözüm modelleri gibi teknolojilerin kullanımı, arabuluculuğa ilişkin olarak yeni uygulama modellerinin doğmasına neden olmuştur. Arabulucu tarafından yönetilen müzakerelerin elektronik posta, internet üzerinden görüntülü görüşme, telefon görüşmesi, Skype veya diğer bir iletişim programının kullanılması gibi yollarla online olarak gerçekleştirilebilmesi ile yüz yüze arabuluculuk sürecine ilişkin ortaya çıkan bu sorunun çözülebileceğini ileri süren görüşler ve bu yönde uygulamalar mevcuttur⁵³.

İyi Uygulama Kılavuzunda ise sadece yüz yüze arabuluculuğa ilişkin istisarı nitelikli olan genel prensipler getirilmiş ve ortaya çıkabilecek bu sorunların çözümüne yönelik taraf devletlerin merkezî makamlarına çeşitli önerilerde bulunulmuştur⁵⁴. Uluslararası çocuk kaçırmalarına ilişkin uyuşmazlıkların çözümünde online iletişim araçları ile arabuluculuk sürecinin

⁵² HCCH, Part V-Mediation, s. 51 p. 166.

⁵³ Bkz. IV., A., 1. ilâ 4. başlıklar.

⁵⁴ Bkz. HCCH, Part V-Mediation, s. 26 vd.

işletilebilmesine ilişkin Kılavuzda detaylı bir açıklamaya yer verilmemiş; sadece video bağlantısı/telekonferans olanaklarından veya internet üzerinden modern haberleşme yollarının arabuluculukta yardımcı olarak kullanılabilceği ifadesine yer verilmiştir. Kılavuzda bahsedilen bu yöntemler, “uzak mesafeli arabuluculuk” olarak isimlendirilmiş, telefon, video bağlantısı veya internet yolu ile yapılan arabuluculuk online (çevrimiçi) uyuşmazlık çözümü olarak da adlandırıldığıın altı çizilmiştir⁵⁵.

Kılavuzda, modern haberleşme yollarının hem doğrudan arabuluculukta hem dolaylı arabuluculukta hem de iki yöntemin beraber kullanıldığı hâllerde kullanılabilceği yolunda tavsiyelerde bulunmaktadır. Doğrudan arabuluculuk, tarafların arabuluculuk oturumlarına doğrudan ve eşzamanlı olarak katılım sağladıkları arabuluculuk türüdür. Doğrudan arabuluculuk yüz yüze müzakerelerin yürütülmesini kapsadığı gibi tarafların video/telekonferans olanaklarından yararlanarak veya internet ile iletişim kurmak yolu ile uzaktan görüşmeye katıldığı arabuluculuk biçimidir. Dolaylı arabuluculukta ise taraflar birbirleri ile doğrudan görüşmezler. Taraflardan her biri arabulucu ile ayrı ayrı görüşür. Yapılan bu görüşmeler aynı ülkede farklı zamanlarda veya aynı zamanda fakat farklı odalarda gerçekleştirilebileceği gibi iki ayrı ülkede de gerçekleştirilebilir. Bir arabuluculuk sürecinin hem doğrudan hem de dolaylı arabuluculuğu birlikte içerebilmesi mümkündür. Arabulucu bu süreci, her iki taraf bakımından eşzamanlı olarak yürütebileceği gibi bunun yanı sıra her bir tarafla ayrı görüşerek toplantılar da yapabilir. Kılavuz, tüm bu hâllerde modern haberleşme yollarının yardımcı olarak kullanılabilmesinin mümkün olabileceğini düzenlemiştir⁵⁶.

Arbuluculuk sürecinde modern haberleşme yollarının kullanılmasının katkı sağladığı aşikâr olmakla birlikte, birtakım sorunları da beraberinde getirebileceğini göz ardı edemeyiz. Örneğin, uluslararası çocuk kaçırma uyuşmazlığında uyuşmazlığın tarafı olan ebeveynlerin biri veya her ikisi teknoloji kullanma imkânına sahip olmayabilir. Taraflar, buldukları yerdeki altyapı yetersizliği nedeniyle bu imkâna sahip olamayabilirler veyahut teknoloji kullanımı konusundaki bilgi eksikliği nedeniyle bu imkânı kullanamayabilirler. Teknolojinin kullanılması, tarafların iletişimi zorlaştırabileceği gibi arabuluculuğun temel ilkelerinden olan gizlilik ve eşitlik ilkelerine ilişkin taraflarda endişe yaratabilir.

⁵⁵ HCCH, Part V-Mediation, s. 33 p. 80 ayrıca bkz. HCCH, Part V-Mediation, s. 51-52 p. 172.

⁵⁶ Terminoloji için bkz. HCCH, Part V-Mediation, s. 9.

Çocukların iadesine veya ziyaret hakkının tesisine yönelik ebeveynler arasında çıkan uyuşmazlıkların Lahey Çocuk Kaçırma Sözleşmesi kapsamında online arabuluculuk ile çözümlenmesinin yararlı ve mümkün olup olmadığı hakkında bir değerlendirme yapılabilmesi için öncelikle aynı ortamda yüz yüze gerçekleştiren arabuluculuğun doğurabileceği bazı sorunlar üzerinde durulmalıdır. Bu sorunları çözmek amacıyla online arabuluculuk sürecinin doğduğu dikkate alındığında bunların incelenmesi yararlı olacaktır. Bu nedenle bu başlık altında öncelikle bu sorunlar incelenecek, daha sonra da online arabuluculuk süreci nedeniyle ortaya çıkabilecek muhtemel sakıncalar üzerinde durulacaktır.

A. Yüz Yüze Arabuluculuk Sürecinin Doğurduğu Bazı Sorunlar

Teknolojinin gelişmesi ile arabuluculuk sürecinin online olarak yürütülüp yürütülemeyeceği konusu gitgide önem kazanmaktadır. Arabuluculuk müzakerelerinin aynı ortamda yüz yüze yürütülmesinden kaynaklanan olası sorunların bertaraf edilebilmesi için online arabuluculuk yönteminin kullanılması gerektiğine yönelik görüş daha sıklıkla zikredilmeye başlanmıştır. Bu görüş doğrultusunda yüz yüze arabuluculuk sürecinin doğurabileceği bazı sakıncaların önlenmesi ve sürecin daha hızlı, ekonomik ve tarafların katılımıyla gerçekleşebilmesini sağlamak için öğretilerde⁵⁷ ve İyi Uygulama Kılavuzunda online iletişim araçlarının kullanılması teklif edilmektedir. Uygulamada da arabulucular, uyuşmazlıkların online çözümünü arabuluculuk tekniği olarak gün geçtikçe daha fazla kullanmaktadırlar. Online uyuşmazlık çözümü başlangıçta sadece e-ticaret anlaşmazlıkları için bir araç olarak tanıtılmıştır⁵⁸. Günümüzde ise velayet uyuşmazlıkları da dâhil birçok aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıkta da giderek önemli ve kullanılabilir hale gelmiştir⁵⁹.

Kılavuzda her ne kadar online iletişim araçları ile arabuluculuk sürecinin işletilebilmesine ilişkin ayrıntılı açıklamalara yer verilmemiş olsa da birçok başlık altında bu konuya değinilmiş ve somut olayın özelliğine bağlı olarak bu yolun kullanılmasının bir seçenek olarak düşünülebileceğinin altı çizilmiştir. Kılavuz bu durumu “uzak mesafeli arabuluculuk” olarak nitelendirmiş, yüz yüz arabuluculuk oturumunun yapılmasının uygun veya mümkün

⁵⁷ **Cunha**, Elizabeth: “The Potential Importance of Incorporating Online Dispute Resolution into a Universal Mediation Model for International Child Abduction Cases.”, Conn. J. Int'l L. 2008, vol. 24, no. 1, s. 173 vd.; **Martin**, s. 399-400.

⁵⁸ Bkz. **Cunha**, s. 171 vd.

⁵⁹ **Martin**, s. 400.

olmadığı durumlarda uzak mesafeli arabuluculuğun bir seçenek olarak düşünülebileceğini düzenlemiştir. Teknolojinin yardımıyla yüz yüze sanal görüşmelerin çok daha kolay bir şekilde gerçekleştirilebileceğini ileri süren Kılavuz, coğrafi alanın genişliğinden ötürü ortaya çıkabilecek sorunların önlenmesi adına Avustralya gibi bazı devletlerde telefon, video bağlantısı ve internet üzerinden uzak mesafeli arabuluculuk hizmetlerinin kullanıldığını ve bu hizmetlerin hızlı bir gelişim kaydettiğini ifade etmiş ve taraf devletlere bu yolu tamamlayıcı bir yol olarak önermiştir⁶⁰.

Tarafların aynı ortamda bulunduğu yüz yüze arabuluculuk yöntemi, birçok durumda önemli sorunlara yol açabilecektir. Bu sorunlardan en önemleri, arabuluculuk süresinin uzayabilmesi, arabuluculuk masrafların özellikle arabuluculuğun gerçekleştirildiği ülkeye gelecek olan ebeveyn bakımından yüksek olabilmesi, ebeveynin arabuluculuğun gerçekleşeceği ülkeye girişinin belirli sebeplerle mümkün olmaması, ebeveynlerin aynı ortamda bulunmalarından kaynaklanan iletişim sorunları ve aile içi şiddet olaylarını içeren çocuk kaçırma olayları bakımından şiddete uğrayan ebeveynin iletişim zorluğu çekme ihtimâlidir.

1. Süre

Sözleşmenin amacı, çocuğun üstün menfaatini korumak olduğundan sürecin ivedi olarak sona erdirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle Sözleşme, taraf devletlerin yetkili adli veya idarî makamlarını mümkün koşullar dâhilinde en hızlı şekilde hareket etmekle yükümlü kılmıştır. Sözleşme m. 2'de bu konu öncelikle düzenlenmiş, bu madde uyarınca Sözleşme, taraf devletlere, ülkelerinin sınırları içinde, Sözleşmenin amaçlarının gerçekleşmesini sağlamak üzere, uygun bütün önlemleri alma ve bu amaçla, en süratli usullere başvurmakla yükümlülüğü getirmiştir.

Çocuğun kaçırıldığı veya alıkonulduğu ülkenin bir süre sonra onun mutad meskeni haline gelmemesi için Sözleşmenin hazırlayıcıları, iade işlemlerine ilişkin olarak Sözleşmede süre sınırlaması getirmişlerdir⁶¹. Sözleşme m. 11 uyarınca tüm taraf devletlerin adli ve idarî makamları, çocuğun mutad meskenine iadesi için en kısa zamanda girişimde bulunmak zorundadırlar (1. f.). Çocuğun iadesine yönelik başvuruda bulunulan adli veya idarî makam, müracaattan itibaren altı hafta içinde talep hakkında karar vermedir. İncelemeyi yapan adli veya idarî makam tarafından altı hafta içinde karar verilmezse talep eden veya talep edilen devletin merkezî makamı kendi

⁶⁰ Bkz. HCCH, Part V-Mediation, s. 51 p. 172.

⁶¹ Pérez-Vera, s. 457 p. 104.

girişimi ile gecikmenin nedenlerine dair bir belge isteyebilir. Cevap, talep edilen devletin merkezî makamına gelir ise, bu makamın, cevabı, talepte bulunulan devletin merkezî makamına veya icabında müracaat sahibine intikal ettirmesi gereklidir (2. f.). Görüldüğü üzere Sözleşmede ilgili makamın çocuğun iadesine yönelik başvuruyu sonuçlandırması için altı haftalık bir süre öngörülmüş, ancak maddenin devamında bu süreye ilişkin düzenlemenin emredici olmadığına yönelik açıklamalarda bulunulmuştur. Altı haftalık süreye uyulması uygulamada zor olsa da bu hüküm, taraf ülkelerin yetkili makamlarını azamî süreye uyulabilmesine yönelik düzenlemeler yapma konusunda teşvik etmektedir⁶².

Sözleşme m. 11 ile müracaatta bulunulan makama verilen altı haftalık süre, arabuluculuk sürecinin işletilmesi bakımından da geçerlidir ve bu süreye uyulması konusunda özen gösterilmesi gerekmektedir. Arabuluculuk yöntemi ile başarı sağlamak için altı haftalık sürenin yeterli olmayabileceği konusunda endişe duyulabilir. Bu noktada arabuluculuk yönteminin uygulanmasının çocuğun iadesi sürecini önemli bir ölçüde geciktirmemesi gerekmektedir. Eğer geciktiriyorsa arabuluculuk yönteminin uygulanmaması gerekmektedir⁶³. İade sürecinde kısa süreli bir gecikme yaşanması ise arabulu-

⁶² Pérez-Vera, s. 458 p. 105; Türk hukukunda da altı haftalık süreye mümkün olduğunca uyulabilmesi, çocuğun mutad meskenine iadesi konusunda ivedilikle karar alınabilmesi için düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemeleri konu alan 5717 s. Kanun'un uygulanmasından doğan tüm dava ve işler basit yargılama usulüne göre öncelikle ve acele görülür (m. 9). Adli tatilde de müracaat görülmeye devam eder (m. 16). Kanun, basit yargılama usulünü kabul ettiği için delillerin ilk celsede incelenmesi ve tek celsede davanın bitirilmesi gerekir. Davayla ilgili önemli bir eksiklik varsa ve bu eksiklik davanın uzamasına sebep oluyorsa bu durum merkezî makama bildirilmek üzere Cumhuriyet başsavcılığına yazılmalıdır.

⁶³ Sözleşmenin uygulanmasına yönelik özel komisyonunun kararları ve tavsiyelerinde arabuluculukta altı haftalık süreye uyulması gerektiği ve çocuğun iadesini önemli ölçüde geciktirmemesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Bkz. Conclusions and Recommendations of the fifth Meeting of the Special Commission to Review the Operation of the Hague Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction and the Practical Implementation of the Hague Convention of 19 October 1996 on Jurisdiction, Applicable Law, Recognition, Enforcement and Co-Operation in Respect of Parental Responsibility and Measures for the Protection of Children (30 October – 9 November 2006) *adopted by the Special Commission* <https://assets.hcch.net/upload/concl28sc5_e.pdf> (Erişim: Ocak 2021), s. 7, Part III, No. 1.3.1/1.11; Conclusions and Recommendations and Report of Part I of the Sixth Meeting of the Special Commission on the Practical Operation of the 1980 Hague Child Abduction Convention and the 1996 Hague Child Protection Convention (1-10 June 2011) *drawn up by the Permanent Bureau* <<https://assets.hcch.net/upload/wop/abduct2012pd14e.pdf>> (Erişim: Ocak 2021), s. 23 No. 48, ayrıca bkz. Conclusion and Recommendation *adopted by the 2011*

culuğun uygulanmasını engellemeyecektir. İvedilik arabuluculuğun önünde bir engel olarak görülmemelidir⁶⁴.

İyi Uygulama Kılavuzunda uluslararası kaçırma olaylarında arabuluculuğun süratle işlemesi gerektiğine ilişkin açıklamalarda bulunulmuştur. Buna göre arabuluculuğun ve diğer dostane çözüm yöntemlerinin kullanım olanağının mümkün olduğunca erken bir aşamada sağlanması, ebeveynlerin arabuluculuk olanağından en erken şekilde haberdar edilmesi gerekmektedir⁶⁵. Arabuluculuk dava öncesi aşamayla da sınırlı değildir. Tenfiz aşaması⁶⁶ da dâhil tüm yargılama süreci boyunca bu yola başvurulabilmesi elverişli kılınmalıdır. Kaçırıldığı yerde kalacağı zamana bağlı olarak çocuk o yerle sosyal bütünleşme sağlayacağından kaçırma olaylarında zaman, çocuğu kaçıran veya alıkoyan ebeveyn lehine işlemektedir. Dolayısıyla arabuluculuğun çocuğu kaçıran ebeveyn tarafından bir geciktirme taktiği olarak kullanılmasının önüne geçilmesi gerekmektedir. İade davasının başlatılması ve gereken hallerde bu davanın arabuluculuk süresince durdurulması Kılavuzda “ *faydalı bir tedbir*” olarak nitelendirilmiştir⁶⁷. Uluslararası çocuk kaçırma davaları bakımından arabuluculuk sürecinin süratle işleye-

Special Commission (Part I), Annex 1, s. ii, No.15; 2017 yılı özel komisyonu kararları ve tavsiyelerinde özel komisyonu, taraf bazı devletlerin çocuğun iade sürecinde yaşanan gecikmelerin azaltılması konusunda gelişme kaydettiğini kabul etmekle birlikte devletlerin arabuluculuk da dâhil bazı prosedürlerini, Sözleşme'nin 2. ve 11. maddelerine uygun süre aralığının güvence altına alınması amacıyla gözden geçirmeye davet etmiştir. Bkz. Special Commission on the practical operation of the 1980 and 1996 Hague Conventions (10-17 October 2017) Conclusions and Recommendations *adopted by the Special Commission*, <<https://assets.hcch.net/docs/edce6628-3a76-4be8-a092-437837a49bef.pdf>> (Erişim: Ocak 2021), s. 2, No. 4.

⁶⁴ Altıntaş, s. 57.

⁶⁵ Arabuluculuk müteakip bir çocuk kaçırma olayının engellenmesi bakımından aile uyumsuzluklarının ilk aşamasında önleyici tedbir olarak da taraflara sunulabilir. Bu durum özellikle ebeveynlerin ayrılmasından sonra birinin başka bir ülkeye taşınma düşüncesinde olduğu hallerde önemini göstermektedir. Lahey Çocuk Kaçırma Sözleşmesi kapsamında “*Önleyici Tedbirleri*” konu olan İyi Uygulama Kılavuzu için bkz. HCCH: “Part III-Preventive Measures”, Guide to Good Practice under the Hague Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction <<https://assets.hcch.net/docs/873c5efa-21a0-4108-9257-422123933618.pdf> > (Erişim: Ocak 2021).

⁶⁶ Lahey Çocuk Kaçırma Sözleşmesi kapsamında “*Tenfizi*” konu olan İyi Uygulama Kılavuzu için bkz. HCCH: “Part IV-Enforcement”, Guide to Good Practice under the Hague Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction <<https://assets.hcch.net/docs/49dc30cf-79cb-42ae-af36-dd2fc20bb11e.pdf>> (Erişim: Ocak 2021).

⁶⁷ HCCH, Part V-Mediation, s. 42 p. 122.

bilmesi ve gecikmelere neden olmaması için arabuluculuk olanağı hakkında taraflar mümkün olduğunca erken bilgilendirilmelidir. Bu noktada sürecin hızlandırılmasında merkezî makamların rolü de çok değerlidir. Sınır ötesi ailevî uyuşmazlıkta taraflardan biri veya her ikisinin destek istemesi halinde mevcut olan uyuşmazlığın çözümü için arabuluculuk hizmetleri ile bilgiyi, Sözleşme kapsamındaki başvuru usullerine ilişkin bilgilere ek olarak en kısa sürede temin etmeli ve taraflara sunmalıdır. Taraflar, arabuluculuk yolu ile uyuşmazlığın çözümünü konusunda anlaştıklarında arabuluculuk süreci ile iade davasının birbirine ile paralel şekilde yürütüleceği hususunda merkezî makamlar taraflara ayrıca bilgi vermelidir. İade davasını yürüten mahkemeler de elverişli olan ve uygun görülen hallede tarafların arabuluculuk yoluna başvurulabilme ihtimâlini değerlendirmelidir. Ancak mahkeme tarafları arabulucuya sevk ettiğinde süreleri de dikkate alması gerekmektedir. Örneğin hâkim, uygulanacak usul hukuku kuralları çerçevesinde yargılamayı kısa süre tehir edebileceği gibi bir sonraki duruşma tarihini makul bir süre olmak kaydıyla örneğin iki ilâ dört hafta içinde sonuçlanması plânlanan arabuluculuk sürecinin bitiminden sonraki bir tarih olarak tayin edebilir. Arabuluculuk sürecinin hızlı işleyebilmesi, arabuluculuk hizmetlerinin arabuluculuk oturumlarının kısa vadede plânlanmasını öngörmesine de bağlıdır. Mahkeme dışı arabuluculuk hizmetleri ise doğrudan mahkeme ile bağlantılı olmayan arabulucular veya arabuluculuk hizmeti sunan kuruluşlar tarafından yürütülen arabuluculuk hizmetleridir. Mahkeme dışı arabuluculuk bakımından sürecin hızlı bir şekilde yürütülmesi ve sona erdirilebilmesi için arabulucuların ve arabuluculuk hizmeti sunan kuruluşların merkezî makamlarla ve mahkemelerle sıkı bir iş birliği içinde olması gerekmektedir⁶⁸.

Sözleşme hükümlerinden de anlaşıldığı üzere çocuğun iade sürecine yönelik ivedi hareket etme yükümlülüğü, çocuğun korunması bakımından hayati rol oynamaktadır. Kaçırılan veya alıkonulan çocuğun bir süre sonra bulunduğu ülkedeki hayat ilişkisine alışabileceği, yeni çevresine uyum sağlayarak eski yaşadığı yere yani mutad meskenine dönme konusundaki isteğinin azalabileceği ihtimâlini göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Arabuluculuk sürecinin ve buna bağlı olarak iade süresinin uzaması nedeniyle çocuk, bulunduğu yerde sosyal ortamını kurduktan sonra onun iadesine karar verilirse çocuğun üstün menfaatine aykırı davranılmış olunacaktır. Tarafların mutad meskenlerinin farklı ülkelerde bulunması, uluslararası çocuk kaçırmaları olaylarına ilişkin aynı ortamda yüz yüze gerçekleştirilen arabuluculuk

⁶⁸ Arabuluculuk sürecinin hızlı işleyebilmesi bakımından merkezî makamların rolü için bkz. **HCCH**, Part V-Mediation, s. 42 p. 123 vd; Mahkemelerin rolü için bkz. **HCCH**, Part V-Mediation, s. 44 p. 129 vd.

süresini uzatan en önemli etkidir. Yüz yüze gerçekleştirilen arabuluculuk süresinin uzun olması çoğu zaman çocuğun iadesi süreci ile ilgili karara varılmasını geciktirmektedir.

2. Masraf

Arabuluculuk masraflarının bu yolun kullanımını önünde bir engel ve caydırıcı bir faktör oluşturmasının önüne geçilmesi gerekmektedir. Arabuluculuk süreciyle bağlantılı olan masraf yükü, tarafların bu yolu deneme konusunda isteklerini etkileyen unsurlardan biridir. Çünkü arabuluculuk masrafları, bazı hallerde ebeveynlere ciddi anlamda mali yük getirmektedir. Arabuluculuk masrafları, uyuşmazlığın arabuluculuğa uygunluğuna dair ön değerlendirme masraflarını, arabulucu ücretlerini, seyahat masraflarını, arabuluculukla bağlantılı masrafları⁶⁹, arabuluculuğun yapılacağı görüşme odalarının kira masraflarını, muhtemel tercüme ücretlerini veya katılan diğer uzmanlarının ücretlerini ve muhtemel hukukî temsil masraflarını içerebilmektedir⁷⁰. Kılavuz, coğrafi mesafeler nedeniyle arabuluculuğun yüz yüze ayarlanmasının bazı durumlarda oldukça masraflı olacağını belirtmiş; bu nedenle de devletlere, uluslararası çocuk kaçırma olaylarında arabuluculuk yolunun kullanılmasına yönelik adli yardım sağlanması için değerlendirme yapmalarını önermiştir. Birçok ülkede arabuluculuk ücretlerine ilişkin yasal bir kısıtlama yer almamaktadır. Buna karşı çocuk kaçırma olaylarında arabuluculuğun teşvik edilmesinin yararlarını gören bazı devletler ise bu olaylar bakımından arabuluculuğu ücretsiz şekilde sunmuşlar⁷¹ veya adli yardım sistemlerini arabuluculuğa da açık kılmışlardır⁷². Masraf yükü konusunda doğru bir değerlendirme yapılabilmesi açısından ebeveynlere arabuluculukla bağlantılı tüm muhtemel harcamalar hakkında ayrıntılı ve açık bilgiler sunulması ve bu bilgilerin arabuluculuktan önce yazılı olarak ortaya konulması Kılavuzda tavsiye edilmektedir⁷³.

⁶⁹ Bu masraflara, arabuluculuk ücretlerine ve arabuluculukta varılan anlaşmanın ilgi arz eden tüm hukuk sistemlerinde bağlayıcı kılınmasını için ödenen ücretler ve bağlantılı diğer muhtemel masraflar örnek gösterilmektedir. Bkz. **HCCH**, Part V-Mediation, s. 50 p. 163.

⁷⁰ **HCCH**, Part V-Mediation, s. 49 p. 158.

⁷¹ Örneğin Danimarka, Fransa (merkezî makam aracılığıyla düzenlenen arabuluculuk), İsrail (mahkemelerin yardım birimleri aracılığıyla arabuluculuk), Norveç ve İsveç (arabulucuyu mahkeme görevlendirirse), bkz. **HCCH**, Part V-Mediation, s. 49 p. 161 dn. 201.

⁷² Örneğin, Birleşik Krallık (İngiltere, Galler ve Kuzey İrlanda), Hollanda, Arjantin, İsrail, İsviçre ve Slovenya bkz. **HCCH**, Part V-Mediation, s. 49 p. 161 dn. 201.

⁷³ **HCCH**, Part V-Mediation, s. 50 p. 164-165.

Uluslararası çocuk kaçırılmaları bakımından masraflar, taraflar için bu kadar önemliken yüz yüze arabuluculuk yöntemi, çoğu zaman arabuluculuk masraflarını daha da arttırmaktadır. Özellikle de ebeveynlerden biri için masraflar, arabuluculuk sürecinin devam edeceği yere bağlı olarak diğer tarafa nazaran daha da artabilmektedir. Arabuluculuk sürecinin devam edeceği yer, genellikle çocuğun o an bulunduğu yer olan kaçırıldığı veya alıkonduğu ülkedir. Arabuluculuk oturumlarının çocuğun kaçırılmış olduğu ülkede yapılmasının çeşitli yararları bulunmaktadır. Böyle bir durumda, geride kalan ebeveyne çocuğun kaçırıldığı ülkede kaldığı süre içerisinde çocukla geçici olarak temas kurmasını sağlayan bir anlaşmanın yapılabilmesi imkânı sağlanacak ve yapılacak bu anlaşma da arabuluculuk sürecine olumlu etki edebilecektir. Ayrıca bu sayede arabuluculuk süreci ile Sözleşme kapsamında açılan dava arasındaki bağlantı kolaylaşmaktadır. Yüz yüze arabuluculuk oturumlarının geride kalan ebeveynin bulunduğu yani çocuğun ayrıldığı ülkede yapılması uygulamada birtakım sıkıntılara da yol açabilmektedir. Çocuğu kaçıran ebeveynin bu ülkede ceza hukuku kapsamında kovuşturmayla uğraması ihtimâli mevcut olduğu gibi yanında kendisinin bulunmadığı hâllerde çocuğu üçüncü bir şahsa bırakmak konusunda tereddüt edebilir⁷⁴. Ayrıca üçüncü tarafsız bir ülkede yüz yüze arabuluculuk görüşmelerinin istisnâî durumlarda yapılabileceği düşünülebilir. Ancak bu gibi bir durumda da birçok masraf kalemi ve seyahat engeli gibi hususlar her iki taraf bakımından da çıkacaktır⁷⁵.

Çocuğun kaçırıldığı yerin arabuluculuk yeri olarak seçilmesi, geride kalan ebeveyn bakımından birçok açıdan olduğu gibi mali açıdan da sıkıntı yaratmaktadır. Böyle bir halde çocuğun yanında tutan taraf, sürecin gerçekleşeceği yerde olduğundan mali açıdan diğer tarafa oranla daha avantajlıdır. Arabuluculuğun yüz yüze gerçekleştirileceği yer olan çocuğun bulunduğu ülkeye gelmek zorunda olan ebeveyn, ulaşım masrafı ile karşı karşıya kalacaktır. Ayrıca geldiği ülkede konaklama, yemek, ülke içi ulaşım gibi masrafları da olacaktır. Çocuğun bulunduğu ülkeye gelen taraf, bu ek masrafların yanında, uyuşmazlığın tüm taraflarını ilgilendiren diğer bazı masraflara da katılacaktır. Buna arabuluculuğun gerçekleştirileceği mekânın kiralanması örnek olarak gösterilebilir⁷⁶.

⁷⁴ HCCH, Part V-Mediation, s. 51 p. 168-169.

⁷⁵ HCCH, Part V-Mediation, s. 51 p. 170.

⁷⁶ Altıntaş, s. 84.

3. Arabuluculuk Oturumlarında Fiziksel Olarak Tarafların Bulunmasının Mümkün Olmadığı Hâller

Yüz yüze arabuluculuk sürecine dâhil olmak uluslararası çocuk kaçırma olaylarının kendine özgü bazı özellikleri nedeniyle uygulamada her zaman kolay değildir. Uluslararası anlamda çocuk kaçırma olayları bakımından çözülmesi gereken temel sorun, yabancı unsurlu boşanma veya ayrılık hâllerinde ebeveynleri farklı vatandaşlığa sahip olan çocuğun hangi taraf yanında hayatını sürdüreceğidir. Uluslararası çocuk kaçırmaların temel nedeni, farklı vatandaşlığa sahip olan ebeveynlerin din, dil, yaşam tarzı ve kültürlerinin farklı olması ve her birinin çocuğuyla vatandaşlığının tâbi olduğu ülkede yani doğduğu, büyüdüğü, hayat ilişkilerini kurduğu ülkede yaşamak istemesidir. Yüz yüze arabuluculuk, genellikle çocuğun kaçırıldığı veya alıkondduğu ülkede gerçekleştirileceğinden çocuğun iadesi için başvuran ebeveyn çoğu zaman arabuluculuğun gerçekleştirileceği ülke vatandaşı olmayabileceğinden vize gibi ülkeye giriş koşullarını sağlaması gerekecektir. Çocuğun iadesini talep eden ebeveynin arabuluculuğun yüz yüze gerçekleştirileceği ülkeye giriş koşullarını sağlayamaması, sürecin işletilmesinde sorun yaratacaktır⁷⁷.

Kılavuzda da bu konuya ayrıca değinilmiş, uluslararası aile uyuşmazlıklarında vize ve göçmenlik meselelerinin taraflara ekstra zorluklar yüklediğine ilişkin değerlendirmede bulunulmuştur. Uluslararası aile uyuşmazlıklarında dostane çözüm yöntemlerinin teşviki amacıyla devletlere bazı tedbirlerin alınması konusunda önerilerde bulunulmuştur. Kılavuz, geride kalan ebeveynin çocuğun kaçırıldığı ülkede gerçekleştirilecek arabuluculuk oturumlarına veya davaya katılabilmesi veyahut çocuğu kaçıran ebeveynin aynı nedenlerle çocuğun mutad meskeni devletine yeniden giriş yapabilmesi için gerekli seyahat belgelerinin teminini sağlayacak tedbirlerin taraf devletlerce alınmasını önermiştir. Bu amaçla merkezî makamlar, bu konuda ebeveynlere bilgi ve tavsiye sunabilir veya gerekli olan seyahat belgelerinin süratle temin edilmesine yardımcı olabilir⁷⁸.

4. Ebeveynler Arasında Doğabilecek İletişim Sorunları ve Aile İçi Şiddet Unsuru

Arabuluculuk müzakerelerinin yüz yüze yürütülmesi esnasında tarafların aynı ortamda bulunması özellikle uluslararası çocuk kaçırma uyuşmazlıkları bakımından iletişim sorunlarına yol açmaktadır. İletişim sorunlarının

⁷⁷ Altıntaş, s. 84.

⁷⁸ HCCH, Part V-Mediation, s. 33 p. 82 vd.

doğması muhtemeldir. Çünkü çocuk kaçırma eyleminin temelinde çeşitli saikler yatmaktadır. Ebeveynlerinden her biri çocuğu, sadece kendi çocuğu olarak kabul edip onu kendi yanından ayırmak istemeyebilir. Kaçırma eylemi, çocuğa karşı duyulan aşırı sevgiden, onu yeterince görememe korkusundan veyahut bencillikten kaynaklanabilir. Bu eylem, diğer ebeveyne karşı kin ve intikam duygusu ile sırf çocuğu ona göstermemek ve ondan koparmak amacıyla da gerçekleştirilebilir. Bu ihtimâllerden de anlaşılabilceği gibi çocuğu kaçıran ebeveyn genellikle karmaşık duygular içindedir. Çocuğu kaçıran ebeveynin de kaçıran ebeveyne karşı iyi duygular beslediğinden bahsedilebilmesi mümkün değildir. Yüz yüze arabuluculuk yöntemi kullanılırken aynı ortamda bulunan ve çoğu zaman birbirlerine karşın iyi duygular beslemeyen ebeveynlerin arasında iletişim problemleri çıkma ihtimâli yüksektir.

Çocuk kaçırmaya dair uyuşmazlıklarda yüz yüze arabuluculuğun gerçekleşmesi çoğu zaman güçken bu olay ayrıca aile içi şiddet unsurunu da barındırıyorsa güvenlik sorunu da bu güçlüğe eklenecek ve süreç daha da zorlaşacaktır. Şöyle ki, aile içi şiddet unsurunu içinde barındıran çocuk kaçırma olaylarında öncelikle somut olayın arabuluculuk sürecine uygun olup olmadığı konusunda titiz bir değerlendirme yapılması gerekir. Bu hususu değerlendiren kişinin de buna uygun bir şekilde eğitilmesi gerekmektedir. Çocuk kaçırma olayında aile içi şiddet suçlaması olmasa dahi bu ihtimâlin olabileceği göz önünde bulundurulmalı ve buna göre değerlendirme yapılmalıdır. Bu durumda arabulucu, aile içi şiddete ve/veya gelecekteki şiddet yaşanma riskine yönelik belirtileri fark edebilmeli ve gerekli tedbir ve önlemleri almaya hazır olmalıdır⁷⁹.

Arabuluculuk, aile içi şiddet mağdurları başta olmak üzere, aile üyeleri ve arabulucu dâhil hiç kimsenin hayatını ve güvenliğini tehlikeye atmamalıdır. Dolayısıyla aile içi şiddet unsurunu içinde barındıran çocuk kaçırma olayları bakımından yüz yüze arabuluculuk sürecinin işletilmesi ancak herkesin güvenliğin sağlanabilmesi halinde mümkün olmalıdır. Somut olayın koşullarına bağlı olarak Devlet makamlarından da yardım istenebilmelidir. Adli ve idarî makamlarla sıkı iş birliğinin yürütülmesi, güvenlik risklerinin önlenmesine yardımcı olacaktır. Kılavuzda güvenliğin sağlanmasına ilişkin bazı önerilerde bulunulmuştur. Örneğin bazı olaylarda tarafların refakatçisiz bir şekilde görülme riskinin engellenmesi yeterli olabilir. Bu halde tarafların arabuluculuk mekanına giderken yolda karşılaşma ihtimâlini önlemek için mekâna ayrı ayrı gelmeleri ve gitmeleri konusunda düzenleme yapılabilir.

⁷⁹ HCCH, Part V-Mediation, s. 76 p. 275, ayrıca bkz. s. 77 p. 281.

Arabuluculuk oturumunun gerçekleştirildiği odaya acil durum düğmesi yerleştirilebilir. Tarafların süreç esnasında yalnız bırakılmaması gerekmektedir. Eş arabuluculuk kullanımı tercih edilebilir. Mağdur açısından güven oluşturmak ve ortaya çıkabilecek gerginlikleri bertaraf edebilmek için iki tecrübeli arabulucunun varlığı temin edilebilir. Bu hâlde arabuluculardan birinin herhangi bir sebeple oturumdan ayrılması gerekirse bu sayede tecrübeli bir arabulucunun taraflarla birlikte kalması sağlanacaktır. Uygun durumlarda avukat veya destek sağlayıcı gibi başka kişilerin varlığının da değerlendirilebilmesi söz konusu olabilir⁸⁰. Bu gibi tedbirlerin alınmasını tek başına yeterli görmeyen Kılavuz, taraflar arasındaki eşit olmayan pazarlık güçleri nedeniyle arabuluculuğun zarar görmemesi için tedbirler alınmasını da ayrıca önermiş; sürecin özel eğitim almış tecrübeli arabulucular vasıtasıyla yürütülmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu niteliklere sahip olan arabulucular, süreci her somut olayın güçlüklerine adapte edebilecektir. Ayrıca süreç sonunda ortaya çıkan anlaşmanın uygulanmasıyla bağlantılı güvenlik meseleleri de dikkate alınmalıdır⁸¹.

Görüldüğü üzere arabuluculuk müzakerelerinin aynı ortamda yüz yüze yürütülmesi uygulamada farklı sorunları beraberinde getirmektedir. Bu nedenle ortaya çıkabilecek muhtemel sorunların çözümünde online arabuluculuğun uygulanabileceğine yönelik görüşün değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak online arabuluculuğun da kendine özgü bazı sorunları beraberinde getirebileceği kabul edilmektedir.

B. Online Arabuluculuk Sürecinde Ortaya Çıkabilecek Sorunlar

Lahey Çocuk Kaçırma Sözleşmesi kapsamında çocuk kaçırma olaylarına ilişkin arabuluculuk müzakerelerinin online iletişim araçları ile yürütülmesinin bazı sıkıntıları da beraberinde getirdiği ileri sürülmektedir. Bu konuda getirilen temel eleştiriler, teknolojinin ebeveynlerce kullanımının her zaman mümkün olmaması, teknolojinin kullanılmasından doğan iletişim güçlüğü, gizlilik ve eşitlik ilkesinin korunmasına yönelik endişelerden kaynaklanmaktadır.

1. Teknolojinin Ebeveynlerce Kullanılmasının Mümkün Olmaması

Teknolojinin arabuluculukta kullanılmasının temel dezavantajlarından biri, ebeveynlerin çeşitli nedenlerle teknolojiyi kullanma imkânlarının olmamasıdır. Örneğin, ebeveynlerin buldukları ülkede teknolojiye ulaşabil-

⁸⁰ HCCH, Part V-Mediation, s. 76 p. 277.

⁸¹ HCCH, Part V-Mediation, s. 77 p. 279.

meleri mümkün olmayabilir veya teknolojiyi kullanmak masraflı olabilir. Teknolojiyi kullanma konusunda ebeveynlerin eğitimleri yeterli olmayabileceği gibi kültürel algı nedeniyle teknoloji kullanımından kaçınılabılır⁸². Bu gibi durumlar, arabuluculuk müzakerelerin online yürütülmesini engellemektedir.

2. Teknolojinin Kullanılmasından Doğan İletişim Güçlüğü

Arbuluculuk sürecinde iletişimin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Uygulamada arabulucuların çoğunluğu online arabuluculuk sürecinden kaynaklanabilecek iletişim güçlüğüne dikkate almakta ve bu süreç yerine yüz yüze arabuluculuk sürecini tercih etmektedir. Yüz yüze arabuluculuğun, etkili bir arabuluculuk sürecinin sağlanabilmesi için çok önem arz ettiği kabul edilerek online arabuluculuk süreci eleştirilmiştir⁸³. Arabulucular, yüz yüze arabuluculuk süreci ile tarafların vücut dillerini ve sözlü cevaplarını gözlemleyebildiklerini ve bu sayede onların duygularını ve algılarını daha rahat anlayabildiklerini ve bunun da yüz yüze arabuluculuğun seçiminde önemli bir neden olarak gördüklerini beyan etmişlerdir⁸⁴. Ayrıca, müzakereler sırasında teknolojinin kullanımı, video veya telefon konferansı aracılığıyla görüntü aracılığıyla veya sadece sesli iletişim şeklinde değil de metin tabanlı yürütülüyorsa ortaya daha da önemli sorunların çıkabileceğine yönelik eleştiriler getirilmiştir. Müzakerelerin mesaj ya da e-posta yolu ile yürütülmesi esnasında duyguların gösterilmesi amacıyla dijital karakterler kullanıldığı, dijital karakterlerin ise duyguların aktarılması için her zaman yeterli olamayabileceği endişesi ileri sürülmektedir. Müzakereler sırasında sadece metin tabanlı iletişimin kurulması halinde ebeveynlerin jest ve mimiklerinin arabulucu tarafından hiç gözlemlenememesi bu sonuca yol açmaktadır⁸⁵. Müzakerelerin metin tabanlı yürütülmesine tarafların alışkın olmama ihtimâlini dikkate alan bu anlayış, süreçte tarafların stres ve baskı duyabileceklerini ve kendilerini tam anlamıyla ifade edemeyeceklerini ileri sürülmektedir. Böyle bir durumda ise ortaya boşluklar çıkabilecek ve tarafların eski deneyimlerine dayanarak ön yargılı bir şekilde ortaya çıkan bu boşlukları doldurulma ihtimâli ile karşılaşılacaktır. Bunun yanında online iletişim araçlarının kullanımını sürecinde tarafların kendini olduğu gibi değil

⁸² **Martin**, s. 403.

⁸³ Bkz. **Cunha**, s. 173, 176.

⁸⁴ **Cunha**, s. 174; **Martin**, s. 400.

⁸⁵ **Kucinski**, Melissa A.: "The Pitfalls and Possibilities of Using Technology in Mediating Cross-Border Child Custody Cases.", J. Disp. Resol. 2010, vol. 2010, no. 2, s. 316; **Martin**, s. 403-404.

de çok farklı olarak gösterme ihtimâlinin olması da endişe duyulan bir başka husustur⁸⁶.

3. Gizlilik İlkesinin Korunmasına İlişkin Endişelerin Olması

Uluslararası çocuk kaçırma vakaları, kişisel ve son derece duygusal bilgiler içerdiği için ebeveynlerin arabulucuya güven duymaları gerekmektedir. Online arabuluculuk sürecinde arabuluculuğun temel ilkelerinden biri olan gizlilik ilkesinin ihlâl edilebileceğine yönelik endişeler ileri sürülmüştür. Aynı ortamda gerçekleştirilen yüz yüze arabuluculuk sürecinde arabulucunun aldığı notlar dışında fiziki bir kayıt oluşturmazken, online arabuluculuk elektronik bir kayıt oluşturmaktadır. Gizlilik ilkesinin ihlâlî riski, online arabuluculuk sürecinde potansiyel bir risktir. Örneğin, taraflardan biri diğer tarafın e-postalarını kolayca onun bilgisi olmadan yazdırabilir, başkalarına gösterebilir veya dağıtabilir. Bu potansiyel risk de online arabuluculuk süreci bağlamında hem güven ortamını zedeleyebilir hem de taraflar arasındaki müzakerelerin açık ve dürüst devam etmesini engelleyebilir. Dahası taraflardan birinin ifadesinin elektronik bir kayıta saklanması, arabulucunun bu ifadeyi yumuşatmasını, daha ılımlı veya olumlu hale getirmesinin önüne engel oluşturmaktadır. Sözlerin unutulması kolaydır. Ancak kayıt mevcutsa tarafların kayıtlara daha sonra erişebilme imkanları hep vardır⁸⁷.

4. Eşitlik İlkesinin Korunmasına İlişkin Endişelerin Olması

Arbuluculuk uygulamalarında süreç genellikle çocuğun bulunduğu yer olan kaçırıldığı ülkede gerçekleşmektedir. Bu sebeple online arabuluculuk sürecinde çocuğu kaçırın veya alıkoyan ebeveyn ile arabulucu aynı ülkede yer alacak, diğer ebeveyn ise farklı bir ülkede bulunacaktır. Bu durumda ebeveynlerden biri arabulucu ile yüz yüze aynı mekânda bulunurken diğeri ise online iletişim araçlarını kullanarak sürece katılabilecektir. Bu durum, uzakta olan tarafı eşitlik ilkesinin tesisi noktasında endişeye sevk etmektedir. Arabulucunun yanında bulunan tarafı destekleyebileceği konusunda oluşan endişe, süreci olumsuz etkileyecektir. Böyle bir durumda uzaktan katılan taraf, duyabileceği endişe nedeniyle suskun kalabileceği gibi materyal, e-posta, faks ve hikayesini açıklayan diğer iletişim yöntemlerini sürekli olarak kullanarak yokluğunu telafi etmek de isteyebilir. Bu durumun sürece zarar verebileceği konusunda endişeler mevcuttur⁸⁸. Aile içi şiddet iddiası içeren çocuk kaçırma uyuşmazlıklarının eşitlik ilkesine aykırılık nedeniyle arbu-

⁸⁶ Bkz. **Kucinski**, Using Technology in Mediating, s. 315; **Altıntaş**, s. 88.

⁸⁷ **Cunha**, s. 177.

⁸⁸ **Kucinski**, Using Technology in Mediating, s. 316; **Altıntaş**, s. 89.

luculuk sürecine uygun olmayabileceği yolundaki görüşten hareket edildiğinde online arabuluculuğun da bu gibi uyuşmazlıklarda bu ilkenin tesisi konusunda endişeleri beraberinde getirmektedir.

V. DEĞERLENDİRME

Son yıllarda çeşitli ülkeler, uluslararası çocuk kaçırma davalarında başvurulabilecek yeknesak bir arabuluculuk modelinin oluşturulması için çalışmalar yapmaktadır. Bu ülkeler, bazı organizasyonları aracılığı ile bu çalışmalarını sürdürmekte ve Lahey Çocuk Kaçırma Sözleşmesine uygun arabuluculuk projeleri oluşturmaktadır. Bu projelere, Birleşik Krallık bünyesindeki Reunite Projesini⁸⁹ ve Almanya bünyesindeki MiKK projesini⁹⁰ örnek gösterebiliriz. Gerçekleştirilen bu projeler sayesinde çocuk kaçırmaya ilişkin uyuşmazlıklarda arabuluculuk ve bazı hâllerde online arabuluculuk sürecinin işletildiğini görmekteyiz.

Gerçekten arabuluculukta teknolojiyi kullanmanın sayısız yararı olduğu aşıkardır⁹¹. Online arabuluculuk, taraflar arasına mesafe koymaktan ziyade onları birbirine daha da yaklaştırmaktadır. Mesafelerin tarafların kişisel konularına göre belirlendiği dikkate alındığında online arabuluculuk taraflar arasına mesafe koymak yerine taraflara elektronik yakınlık sağlayacak veya sunacaktır. Böylelikle uluslararası çocuk kaçırma davalarına ilişkin uyuşmazlıkların konusu itibarıyla tarafların farklı ülkelerde bulunmasının yarattığı coğrafi mesafe, online iletişim araçlarının katkısı ile giderilebilecektir. Müzakerelerin online yapıldığı durumlarda endişelerin doğması doğaldır. Bu endişelerden kaynaklı olarak online arabuluculuk birçok açıdan eleştirilmiştir. Günümüzde ise tarafların buldukları ülkeler arasındaki coğrafi mesafe arttıkça online iletişim araçlarının katkısına şüphe ile yaklaşanların dahi bazı hâllerde geri adım attıkları görülmektedir⁹².

⁸⁹ <https://www.reunite.org/>

⁹⁰ <https://www.mikk-ev.de/>

⁹¹ Örneğin, internet aracılığıyla arabulucuların hizmetlerini tanıtabilmesi, ebeveynlerin, hâkimlerin, merkezi makamların veya arabuluculuk hizmetleri ile ilgilenen diğer kişilerin arabulucunun yeterliliğini daha iyi araştırabilme imkânı sağlamaktadır. İlgili kişiler, “Google” gibi bir arama motoruna arabulucunun adını yazarak, onun makalelerini, web sitelerini, çalışma alanlarını ve arabulucu hakkında diğer bilgileri inceleyebilirler. İlgili bilgilere bu yolla kolayca ulaşılabilmesi sadece ebeveynler için değil, arabulucular için de mümkündür. Arabulucuların bilgiye ulaşabilmesi teknoloji vasıtasıyla da hızlanmaktadır. Arabuluculukta teknolojinin kullanılmasının yararları hakkında bkz. **Kucinski**, *Using Technology in Mediating*, s. 313 vd.

⁹² Bkz. **Cunha**, s. 173; **Martin**, s. 400; **Van Arsdale**, Suzanne: “User Protection in Online Dispute Resolution.”, *Harv. Negot. L. Rev.* 2015, vol. 21, no. 1, s. 110; Bu konuda

Online arabuluculuk sürecinin işletilebilmesine ilişkin bazı ifadelerin Kılavuzda yer alması önemli bir gelişmedir. Ayrıntılı olmasa da birçok başlık altında konuya değinilmesi ve somut olayın özelliğine bağlı olarak bu yolun kullanılmasının bir seçenek olarak değerlendirilmesi, bu yolun kullanılmasına yönelik devletlerin merkezî makamlarını teşvik eden bir yaklaşımın Kılavuzda benimsendiğini göstermektedir. Bu konuda yapılan açıklamalar değerlendirildiğinde Kılavuz, birçok uzman arabulucunun da belirttiği gibi mümkünse tarafların aynı ortamda yüz yüze görüşmelerini tavsiye etmektedir. Ancak arabuluculuk oturumunda fiziksel olarak her iki tarafın bulunması “*uygun ve mümkün değilse*” uzak mesafeli yani online arabuluculuğun veya dolaylı arabuluculuk ihtimalinin de düşünülebileceği sonucuna varmıştır⁹³.

Kılavuzda yer alan bir arabuluculuk oturumunda fiziksel olarak her iki tarafın bulunması “*uygun ve mümkün değilse*” ifadesini şu şekilde anlayabiliriz: Arabuluculuğun yüz yüze gerçekleştirilmesi süre veya masraf bakımından “*uygun*” olmayabileceği gibi somut olayın şartları bakımından “*mümkün*” olmayabilir. Şöyle ki;

Arabuluculuk müzakerelerinin elektronik posta, internet üzerinden görüntülü görüşme, telefon görüşmesi ile yürütülebilmesi sayesinde ***süreç daha hızlı ilerleyecektir***. Sürecin hızlı ilerlemesi çocuğun durumu ile ilgili olan belirsizliği ortadan kaldıracaktır. Taraflar, çocuğun mutad meskenine iadesi konusunda ivedilikle anlaşılırsa çocuk, kaçırıldığı yerle sosyal bütünleşme sağlamadan geri dönebilecek ya da o yerde kalması konusunda taraflar anlaşılırsa çocuk, sosyal bütünleşmeyi daha çabuk sağlayabilecek ve bunduğu ülkede mutad meskenini tesis edecektir. Yüz yüze müzakereler ile sürecin uzatılması yerine online arabuluculuğun kullanılması ile sürecin kısaltılması, Sözleşmenin de temel amacı olan çocuğun üstün yararının korunmasına hizmet edecektir.

Online arabuluculuk sürecinde yüz yüze arabuluculuk sürecinden kaynaklanan konaklama, yemek, ülke içi ulaşım gibi ***ek masraf kalemleri yer almamaktadır***. Arabuluculuğun belirli bir ülkede yapılmaması, online olarak

yapılan araştırmalara katılanların büyük bir çoğunluğu, yüz yüze arabuluculuğun çeşitli nedenlerle mümkün olmadığı hallerde online arabuluculuğun bir alternatif olarak düşünülebileceğini kabul etmektedir. Bu nedenler arasında genellikle coğrafi uzaklık, maliyet sorunları, tarafların aynı ortamda olmasının birbirlerine karşı tutumları nedeniyle mümkün olmaması, daha hızlı sonuç alınabilme imkânı gibi gerekçeler gösterilmiştir. Örnek araştırma için bkz. **Boehme**, Simon J.: “Sceptics of the Screen: Irish Perceptions of Online Dispute Resolution.”, Intl J of Dispute Resolution 2015, vol. 2, no. 2, s. 173.

⁹³ Bkz. **HCCCH**, Part V-Mediation, s. 51-52 p. 167-174.

gerçekleştirilmesi, özellikle ülke dışında bulunan ebeveynin mali anlamda önemli bir yükün altına girmesini engelleyecektir. Aynı zamanda o ülkede bulunan ebeveyn bakımından da mali olarak yarar sağlayacağı açıktır.

Arabuluculuk oturumlarında **fiziksel olarak her iki tarafın bulunmasının mümkün olmadığı hallerde** süreç başlamamışsa sürecin başlayabilmesi veya başlamış olan sürecin devam edebilmesi için online arabuluculuk yönteminin kullanılması düşünülebilir. Örneğin salgın hastalık nedeniyle ülkelerin sınırlarını kapatması, seyahat yasakları koyması gibi hallerde arabuluculuk oturumlarının belirli bir süre aynı ortamda yüz yüze gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Halen etkilerini devam ettiren Çin'in Vuhan Eyaleti'nde 2019 Aralık ayının sonlarında ilk olarak ortaya çıkan ve Dünya Sağlık Örgütü'nce (DSÖ) 11 Mart 2020'de, "Pandemi" olarak tanımlanan Yeni Koronavirüs Hastalığının (COVID-19) yayılmasını önlemek için birçok ülke, tedbir amaçlı uçuş yasağı getirmiş ve belirli bir süre sınırlarını kapatmak zorunda kalmıştır. Arabuluculuk sürecinin bu gibi nedenlerle belirli bir süre veya hiç işleyememesi, çocuğun üstün menfaatine aykırı olacaktır. Sözleşme kapsamında arabuluculuk sürecinin işletilmesine engel olan bu gibi hususlar, online arabuluculuk yolu ile aşılabilecektir. Zira Lahey Uluslararası Özel Hukuk Konferansı (HCCH), "Pandeminin" devam ettiği bu dönem için 3 Temmuz 2020'de bir belge yayınlamış, bu belgede online arabuluculuk da dâhil olmak üzere arabuluculuk ve diğer uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin Sözleşme kapsamında kullanılmasını önermiştir⁹⁴.

Çocuğun görüşünün göz önünde bulundurulmasının uygun olacağı bir yaşa ve olgunluğa sahip olması halinde onun dinlenmesi, Sözleşme anlamında önem taşımaktadır⁹⁵. Böyle bir durumda **arabulucunun çocuğun bulunduğu ülkede müzakereleri yürütmemesi** soruna yol açabilecektir. Başka bir ülkede müzakereleri yürüten arabulucunun çocuğu tanınması, görmesi ve dinlemesi mümkün olmayacaktır. Uyuşmazlığın çözümü anlamında çocuğun dinlenmesi de önem teşkil edeceğinden bu gibi hallerde online arabuluculuğun kullanılması yararlı olacaktır. Günümüzde çocukların teknolojiyi yakından takip ettikleri ve bu konuda bilgili olma eğilimlerinin bulunduğu dikkate alındığında bu yöntem kullanılabilir. Ayrıca çocukların, arabulucu ile yüz yüze görüşmek yerine ona mesaj atmaları veya e-posta göndermeleri kendilerini daha rahat hissetmelerini de sağlayabilecektir⁹⁶.

⁹⁴ Bkz. HCCH: "Toolkit for the 1980 Child Abduction Convention in Times of Covid-19", <<https://assets.hcch.net/docs/2aee3e82-8524-4450-8c9a-97b250b00749.pdf>> (Erişim: Mart 2021).

⁹⁵ Bkz. Sözleşme m. 13/II.

⁹⁶ **Kucinski**, Using Technology in Mediating, s. 319; **Martin**, s. 403.

Konusu çocuk kaçırmaya olan uyuşmazlıklarda *aynı ortamda bulunan ebeveynlerin çoğu zaman sağlıklı bir iletişim kurması mümkün değildir*. Birbirlerine iyi duygular beslemeyen ebeveynleri yüz yüze getirmek yerine online yöntemlerin kullanılması, uyuşmazlığın nihayete bağlanmasına ve çocuğun menfaatinin korunmasına hizmet edecektir. Online arabuluculuğun kullanılması, ebeveynler arasında gerçekleşmesi muhtemel ciddi çatışmaları bertaraf edecek, çocuğun bu çatışmalardan olumsuz etkilenmesini de engelleyecektir⁹⁷. Sağlıklı ve uzun süreli aile ilişkileri için gerekli olan dostane sonuçların online arabuluculuk ile teşvik edilmesi de mahkemeye yolunu kapatacak ve çocuğun yüksek menfaati bu sayede korunacaktır⁹⁸.

Uygulamada çok sayıda çocuk kaçırmaya olayında, *aile içi şiddet* nedeniyle çocuğu kaçıran veya alıkoyan taraf kendini ve/veya çocuğu diğer eşin şiddetinden korumak için de bu eylemi gerçekleştirmektedir. Çocuğu ve/veya kendini aile içi şiddetten korumak için çocuğunu kaçırmış olan ebeveyn, yüz yüze arabuluculuk sürecinde şiddet uyguladığı iddiasında bulunan tarafla aynı ortamda bulunacaktır. Böyle bir durumda şiddet iddiasında bulunan tarafın, karşı taraftan korkmadan kendini özgürce ifade edemediği hususunda şüpheye düşülebilir. Arabuluculuk yolunu denemek isteyen ancak diğer tarafla aynı ortamda olma düşüncesi karşısında zorlandığını ifade eden ebeveynin kaygılarını önlemek ve sürecin gerçekleştirilmesini sağlamak için yüz yüze görüşme yerine online arabuluculuk yolunun kullanılmasının daha yararlı olabileceği kabul edilebilir⁹⁹. Aynı ortamda bulunan yüz yüze arabuluculuk süreci yerine teknolojik olanakların kullanılması ile müzakereler daha güvenli bir ortamda gerçekleştirilecektir. Online arabuluculuk yolunun kullanılması yolu ile ebeveynler güvenli ortamda iletişim kurabilecekler ve taraflar arasında gerçekleştirilen müzakereler şeffaf ve kayıtlı olacaktır. Çocuğu ve/veya kendisi aile içi şiddet görmüş olan ve karşı taraftan korkan veya çekinen ebeveyn karşı tarafla aynı ortamda bulunmadığı için kendini daha özgür, rahat ve güvende hissederek konuşabilecek, söylediklerinin karşı tarafta yaratabileceği olumsuzluklardan endişe etmeyecek onunla korkmadan iletişim kurabilecektir¹⁰⁰. Aile içi şiddete maruz

⁹⁷ **Martin**, s. 404.

⁹⁸ **Albornoz**, Maria M./**Martin**, Nuria G.: "Feasibility Analysis of Online Dispute Resolution in Developing Countries.", U. Miami Inter-Am. L. Rev 2012., vol. 44, no. 1, s. 45.

⁹⁹ **HCCH**, Part V-Mediation, s. 52 p. 174.

¹⁰⁰ **Kucinski**, Using Technology in Mediating, s. 318 vd; **Zawid**, s. 45; **Martin**, s. 403 vd; Şiddet içeren boşanma davaları bakımından da bazı durumlarda arabuluculuk müzakerelerinin online yürütülmesinin yararlı olabileceği kabul edilmektedir. Bkz. **Braeutigam**,

kalmış bir ebeveyn, bir bilgisayar ekranının arkasından bunu yaparken korkularını, endişelerini ve bakış açısını daha açık bir şekilde ifade edebilir. Dahası, taraflar arasındaki iletişim her ne kadar gizli olsa da kaydedilebileceğinden beyanlarından ötürü karşı tarafın ona gözdağı verme ve onu korkutma imkânı da büyük ölçüde ortadan kaldırılacaktır¹⁰¹. Kılavuzda yer alan bu konudaki tavsiye uyarınca mevcut arabuluculuk hizmetinin yüz yüze görüşmeden kaynaklanan güvenlik risklerini bertaraf edebilmek için gerekli donanımına sahip olmadığı hâllerde veya yüz yüze görüşmenin diğer bir sebeple uygunsuz olduğu hâllerde online arabuluculuğun kullanılabilmesi mümkün kılınmalıdır¹⁰².

Teknolojinin dünya çapında her ülke bakımından aynı olabilmesi mümkün değildir. Gelişmiş ülkelerin bu konuda daha fazla potansiyele sahip olduğu gelişmekte olan diğer ülkelerde ise uyuşmazlıkların online çözümünün her zaman mümkün olamayacağı yadsınamaz bir gerçektir. Ancak iletişim olanaklarını geliştiren teknolojinin uygulanması mümkünse ki günümüzde çoğu zaman da mümkün olacağını düşünüyoruz, uluslararası çocuk kaçırma olayları bakımından da mümkünse veyahut gerekliyse online çözüm yöntemlerinin kullanılması yararlı olacaktır.

Online çözüm yöntemlerini kullanırken uygulamada bazı zorluklarla karşılaşılması da aşikardır. Ebeveynler, online iletişim yöntemine dâhil olma konusunda çoğu zaman çeşitli nedenlerle çok zorlanabilir. Çocuk kaçırma- lardan doğan uyuşmazlıkların çocuğun mutad meskenine iadesi veya ziyaret hakkının tesisi yolu ile çözümlenmesi başlı başına zor bir süreçtir. Taraflar arasındaki uyuşmazlığın Lahey Çocuk Kaçırma Sözleşmesi çerçevesinde çözümlenmesi aşamasında online iletişim araçlarının kullanılması her zaman süreci olumlu etkileyebilir ve bazı durumlarda süreci oldukça da zorlaştırabilir.

Öncelikle, ***arabuluculukta kullanılan teknolojinin masraf, konum, eğitim veya kültürel algı gibi nedenlerle birçok ebeveyn tarafından erişilebilmesinin mümkün olamayabileceği gerçeğini*** göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Ayrıca ebeveynler, online iletişim yöntemleri ile ilk defa

Andrea M.: "Fusses That Fit Online: Online Mediation in Non-Commercial Contexts.", Appalachian J.L. 2006, vol. 5, no. 2, s. 299; Lavi, Dafna: "Till Death Do Us Part: Online Mediation as an Answer to Divorce Cases Involving Violence.", N.C. J.L. & Tech. 2015, vol. 16, no. 2, s. 280 vd.

¹⁰¹ **Kucinski**, Using Technology in Mediating, s. 318.

¹⁰² Bu konuda diğer tavsiye edilen yol, arabulucu ile her bir taraf arasında ayrı görüşmeler (caucus meetings/özel toplantılar) yapılmasıdır. Bkz. **HCCH**, Part V-Mediation, s. 76 p. 278.

karşılaşmış veyahut bu yöntemlere alışkın olmayabilirler. Çocuk kaçırmaya ilişkin uyuşmazlıkların çözümü, velayete ilişkin uyuşmazlıkların çözümüne nazaran taraflar açısından çok daha zor bir süreçtir. Dolayısıyla taraflar, uyuşmazlığın kendileri bakımından yarattığı yoğun stres ve baskı nedeniyle online sürece yeterince hızlı uyum sağlayamayabilirler. Bu durum da uyuşmazlığın etkili biçimde çözülmesine katkı sağlamayabilir.

Çözülmesi gereken bir diğer sorun ise online arabuluculuk sürecinin **gizlilik ilkesini** ihlâl edip etmediğinin noktasındadır. Müzakereler online yürütülsün veya yürütülmesin gizlilik önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Online arabuluculukta arabulucu, gizliliği korumada daha fazla güçlük çekebilir. Telefonla gerçekleştirilen müzakereyi bir ebeveynin yanındaki üçüncü kişi dinleyebilir veya ebeveynler, e-postaları diğer üçüncü şahıslarla paylaşabilir. Gerek tarafların kendi arasında yapılan görüşmelerden gerekse de taraflarla arabulucu arasında yapılan görüşmelerden üçüncü kişilerinin haberdar edilmemesi gerekmektedir. İnternet veya telefon aracılığı ile telekonferans yolu ile gerçekleştirilen müzakerelerin kayda alınıp alınmadığı, üçüncü kişilere servis edilip edilmediği, online müzakereler gerçekleştirilirken müzakerenin üçüncü kişilere dinletilip dinletilmediği, e-posta kullanılmışsa bunun üçüncü kişilere de okutulup okutulmadığı konusunda tarafların birbirlerinden şüphe ve endişe duyması doğaldır¹⁰³. Gizlilik ilkesi, genellikle millî hukuklarda arabulucuya yüklenmiş bir ilke olduğundan tarafların bu ilkeye bağlı kalıp kalmayacağı hususları, millî hukuklarda farklı düzenlemelere konu olmuştur. Bu nedenle uluslararası çocuk kaçırma uyuşmazlığına ilişkin arabuluculuk sürecinde gizliliğin sınırlarının gerçekte ne olduğu konusunda arabulucunun, tarafları bilgilendirilmesi son derece önemlidir. Uluslararası çocuk kaçırma olaylarında ebeveynler genellikle farklı ülkelerde mutad meskenleri olduğundan bazı durumlarda gizlilik ilkesinin mevcudiyetin gizlilik anlaşması ile garanti altına alınması yararlı olacaktır. Daha açık bir anlatımla uluslararası çocuk kaçırmalarına ilişkin olaylar bakımından arabulucu, süreçte ileri süren beyan ve belgelerin üçüncü kişilerden gizli tutulmasının taraf veya taraflarca istendiğini fark ettiği durumlarda taraflara gizlilik anlaşması yapılması konusunda öneride bulunması yararlı olacaktır. Yapılan gizlilik anlaşması ile hukuk sistemleri arasındaki farklılıktan doğan sıkıntıların önüne geçilebileceği gibi tarafların ve çocuğun menfaatleri de korunacaktır¹⁰⁴. Arabulucu, gizlilik anlaşması konusunda tavsiyede bulunurken somut olayın şartlarını dikkate almalı ve bu konuda

¹⁰³ **Zawid**, s. 41.

¹⁰⁴ **Zawid**, s. 40; **Altıntaş**, s. 87-88.

hassas davranmalıdır. Çünkü bazı çocuk kaçırma olaylarında taraflar, çocuğun üstün yararının korunması amacıyla arabuluculuk sürecindeki tartışmalara üvey anne veya büyükbaba gibi üçüncü kişilerin dâhil olmasına izin vermek isteyebilirler hatta bunu teşvik etmek isteyebilirler¹⁰⁵.

Arabulucu, online arabuluculuk sürecinde *eşitlik ilkesinin* bertaraf edilmemesi konusunda dikkatli ve özenli davranmalıdır. Online gerçekleştirilen oturumlarda eşitlik ilkesinin ihlâli endişesini dikkate alan Kılavuz, arabuluculuk oturumuna ilişkin fiilî düzenlemelerde dikkatli davranılması gerektiğinin altını çizmiştir. Arabuluculuk sürecinde arabulucunun adilliğine ve tarafsızlığına şüphe getirilmemeli; örneğin arabulucu, tek oturumluk bir arabuluculuk sürecinde taraflardan biri ile aynı ortamda bulunup aynı anda diğer tarafın video konferansla sürece katılmasına müsaade etmemelidir. Arabulucunun bu yöndeki tutumu, arabulucunun adilliğine ve tarafsızlığına yönelik ortaya çıkabilecek şüpheleri bertaraf etme konusunda fayda sağlayacaktır¹⁰⁶. Ayrıca şiddet iddiası içeren uluslararası çocuk kaçırma vakaları bakımından online arabuluculuk sürecinde arabulucunun eşitlik ilkesinin tesisine dikkat etmesi ve bu konuda daha da özenli olması gerekmektedir.

Metin tabanlı arabuluculuğun kullanılması, bazı durumlarda uyumsuzluğun çözümüne yönelik yarar sağlamaktadır. Ebeveynlerin birbirini görmeden sadece yazışma yolu ile sürecin sürdürülmesi özellikle çocuk kaçırma olayları bakımından taraflar arasındaki muhtemel çatışmayı önleyecektir. Taraflarca sözle ifade edilmeyen ancak vücut dilleri veya mimiklerinden çıkarılacak tutumların birbirlerini olumsuz etkileyebileceği ihtimâlinin bertaraf edilmesi, bu yola başvurulabileceği fikrini ortaya çıkarmıştır¹⁰⁷. Video konferans gibi online yöntemlerle de olsa arabulucunun tarafları görebilmesi sayesinde arabulucuların, tarafların vücut dillerini ve sözlü cevaplarını kısmen de olsa gözlemlemesi yararlıdır. Bu sayede arabulucular, tarafları daha iyi anlayabilirler. Ancak tarafların vücut dillerinin hem arabulucu hem de

¹⁰⁵ **Zawid**, s. 40.

¹⁰⁶ **HCCH**, Part V-Mediation, s. 52 p. 173.

¹⁰⁷ Braeutigam, metin tabanlı iletişimin yararlarını şu şekilde ifade etmiştir: Taraflar birbirlerini görmedikleri için vücut dillerinden etkilenmezler. Bir kişinin ilk tepkisi en iyi veya en mantıklı düşüncesi olmayabileceğinden eş zamanlı etkileşimler bir çatışmayı kolayca tımandırabilir; bu durum da süreci uzatacağından zaman kaybına neden olur. Metin tabanlı iletişim, tarafların birbirlerine karşı olması muhtemel olumsuz davranışları belirli bir ölçüde sınırlayacaktır ve böyle bir ortamda taraflar eldeki konulara odaklanacak ve daha olumlu tutum geliştireceklerdir. Bkz. **Braeutigam**, Andrea M.: "What I hear You Writing Is.. Issues in ODR: Building Trust and Rapport in the Text-Based Environment", 38 U. Tol. L. Rev 2006, vol. 38, no. 1, s. 113-115.

diğer tarafça gözlemlenmesi sürece her zaman katkı sağlamayabilir. Hatta bazı durumlarda olumsuz sonuçlara da yol açabilir. Örneğin, kişi kollarını bağlamışsa o kişinin iletişime kapalı olduğu, kızgın olduğu ya da sadece soğuk nedeniyle üşümüş olduğu şeklinde algılanabilir. Her ne kadar niyet olumsuz bir tutumu içermese de taraflar birbirlerinin vücut dillerini genellikle olumsuz olarak yorumlama eğilimindedir. Dolayısıyla tarafların birbirlerine karşı tepki gösterme ve misilleme yapma ihtimâli böyle bir durumda artmaktadır. Sohbet, metin tabanlı bir ortama taşınırsa tarafların olumsuz davranışları ve vücut dilleri karşı tarafça gözlemlenemeyeceğinden taraflar arasındaki çatışma artmayacak ve taraflar, daha olumlu ve çözüme dayalı bir ilişki için sürece odaklanıp çalışabileceklerdir¹⁰⁸. Ancak bu yola başvurulması beraberinde bazı endişeleri de getirmektedir. İlk iletişimin metin temelli olması halinde taraflar, iletişimde ortaya çıkabilecek boşlukları ön yargıları ile doldurabileceklerdir. Ayrıca dijital karakterler, duyguların aktarılması için her zaman yeterli olamayabilir veyahut tarafların dijital karakterlerle kendilerini ifade edebilmeleri çeşitli nedenlerle mümkün olmayabilir. Yüz yüze arabuluculukta veya kısmen de olsa video konferansta ile yapılan online arabuluculuk sürecinde arabulucunun sadece tarafların beyan ettikleri ile yetinmemesi, tarafların beyanı ile onların vücut dili arasındaki uyumu da gözlemlemesi gerekirken, metin tabanlı arabuluculuk sürecinde arabulucu bu şekilde bir imkândan yoksundur. Arabulucunun ancak yeterli eğitime sahip olması halinde taraflar arasındaki iletişimi metin tabanlı olarak da sağlayabileceği kabul edilmektedir. Bu durumda arabulucu, tarafların yazılı iletişime katılmaları konusunda teşvik edebilir, onların duygularını yazılı şekilde yansıtmasını, özetlemelerini veya başka kelimelerle ifade etmelerini isteyebilir. Günümüzde teknolojik kültürün de arttığı göz önünde alınırca insanların bu duruma artık alıştıkları ve kendilerini metin tabanlı olarak rahatça ifade ettikleri sonucuna varılabilir. Elektronik mesajlarda, internet sitelerinde yer alan ve duyguların aktarılmasını sağlayan “emoji”lerin de varlığı dikkate alındığında bu sonuca varılması makul gözükmektedir. Örneğin gülen suratın “☺” pozitif bir duygunun aktarılmasına hizmet ettiği, “SADECE BÜYÜK HARFLER”in kullanılmasının ise kızgınlığa veya aktarılan duygunun kuvvetine hizmet ettiği sonucuna varılabilecektir¹⁰⁹. Dolayısıyla, metin tabanlı iletişimin tarafların duygularını tam olarak yansıtmayacağı veya sınırlandıracağı yönündeki eleştirilerin her zaman doğru olmayacağı ileri sürülebilir. Başarılı bir arabuluculuk süreci için çok önem arz eden

¹⁰⁸ Braeutigam, Text-Based Environment, s. 113 vd.; Cunha, s. 174.

¹⁰⁹ Braeutigam, Text-Based Environment, s. 116; Cunha, s. 175.

bir konu olan arabulucu ve taraflar arasında güven ve uyumu oluşturabilmek ve sürdürülebilmek adına arabulucunun metin tabanlı iletişimi etkili olarak kullanabilmesi için özel olarak eğitilmesi gerekmektedir. Bu durumda arabulucunun teknolojik yeterliliğe, açık ve etkili yazma becerilerine sahip olması önem arz etmektedir. Buna ek olarak arabulucuların, tarafların bu yolla aralarındaki uyuşmazlığı çözme konusunda teknolojik bilgi ve kültüre sahip olup olmadıklarını da araştırmaları gerekmektedir¹¹⁰.

Kanaatimizce tüm müzakerelerin metin tabanlı arabuluculuk ile yürütülmediği müddetçe bu yolun kullanılması belirttiğimiz şartlar dâhilinde mümkündür. Arabuluculuk sürecinde öncelikle, arabulucunun taraflara güven telkin etmesi gerekmektedir. Uluslararası çocuk kaçırma olayının tarafı olan ebeveynler genellikle birbirlerine güvenmedikleri için tarafların arabulucu ile yakınlığı çok önemlidir. Ebeveynlerin arabulucu ile yakın ilişki içinde olması halinde arabulucu, aralarındaki meseleleri dostane bir şekilde çözecek kadar birbirlerine güvenmeleri için ebeveynleri yönlendirebilir. Güven telkini bu kadar önemliyken arabulucu, ebeveynlerden biri veya her ikisi ile iletişim kurmanın birincil yolu olarak metin tabanlı bir sistem yani e-posta veya mesaj kullanıyorsa taraflarla ilişki kurmakta zorluk çekebilir. Metin tabanlı olan gelecekteki iletişimin daha verimli ve kabul edilebilir olma ihtimalinin yükselmesi, arabulucunun taraflarla uyum sağlamasına ve arabulucu/ebeveyn ilişkisinde güven tesisine bağlıdır¹¹¹. Bu sebeple metin tabanlı iletişimin tek başına kullanılmaması, video konferans veya telefon gibi iletişim araçları ile desteklenmesi veya en azından ilk oturumda bu iletişim araçlarının kullanılmaması sürece yarar sağlayacaktır.

VI. GÖRÜŞÜMÜZ

Sözleşme kapsamında online arabuluculuk yönteminin uygulanmasının birçok nedenle yararlı olabileceği kanaatindeyiz. Ancak online arabuluculuk, her olay bakımından mutlak olarak uygulanamaz. Her somut olayın kendi özel şartları içerisinde değerlendirilmesi ve ona göre karar verilmesi yararlı olacaktır. Online arabuluculuğun hem yararlarını hem de süreçten duyulan endişeleri dikkate alan öğreti¹¹² ve bazı ülke programları, uluslararası çocuk kaçırma vakıaları bakımından “*karma arabuluculuk yönteminin*” uygulanması gerektiği sonucuna varılmıştır. Karma arabuluculuk yöntemi, aynı

¹¹⁰ Braeutigam, Text-Based Environment, s. 117 vd.; Cunha, s. 175; Kucinski, Using Technology in Mediating, s. 313.

¹¹¹ Kucinski, Using Technology in Mediating, s. 315.

¹¹² Cunha, s. 178; Martin, s. 406.

ortamda gerçekleştirilen yüz yüze arabuluculuğun ve online arabuluculuğun birlikte kullanıldığı yöntemdir. Uluslararası çocuk kaçırma davaları bakımından bu yöntem uygulanırken somut vakianın özellikleri dikkate alınmalı, mümkünse öncelikle yüz yüze arabuluculuk yöntemi uygulanmalı, şartların gerektirmesi veyahut makul kılması halinde de ise online arabuluculuk yöntemi uygulanmalıdır. Alman Arabuluculuk Programı da benzer bir yaklaşımdan hareket edilmektedir. Almanya’da arabuluculuğun yüz yüze gerçekleştirilmesi öncelikle tercih edilmiştir. Ebeveynlerin farklı ülkede bulunması halinde masrafların azaltılması amacıyla arabuluculuğun çocuğun kaçırıldığı ülkede yapılması ve sadece bir hafta sonunda sürecin bitirilmesi istenmektedir. Ancak şartlar mevcutsa veya mutlaka kullanılması gerekiyorsa online arabuluculuk yönteminin kullanılabilmesi de kabul edilmektedir¹¹³.

Uluslararası çocuk kaçırmaya ilişkin uyuşmazlıkların çözümü için müzakerelerin aynı ortamda yüz yüze yürütülmesi, taraflar arasında uzun vadeli ve daha sağlam bir ilişki kurulmasına ve sürdürülmesine yardımcı olacaktır. Gelecekteki iletişimi teşvik edecek ve olası uyuşmazlıkları azaltacaktır. Bu nedenle bu uyuşmazlıklar bakımından müzakerelerin öncelikle yüz yüze yürütülmesi gerekir. Ancak bazı durumlarda yüz yüze arabuluculuğun gerçekleştirilmesi mümkün olmayabilir veya çok zor olabilir. Somut olayın koşulları dikkate alındığında arabuluculuk sürecinin aynı ortamda yüz yüze yürütülmesi çeşitli nedenlerle mümkün değilse veyahut tarafların sosyal, duygusal ve malî ihtiyaçlarını karşılayacak yöntemin online iletişim araçları vasıtasıyla arabuluculuk olduğu kanaatine varılırsa müzakerelerin online yürütülmesine imkân tanınması gerekir. Ayrıca şartlar mevcutsa aynı uyuşmazlık bakımdan müzakerelerin bir kısmının yüz yüze, bir kısmının ise online yürütülmesi mümkündür¹¹⁴.

Uluslararası çocuk kaçırmaları bakımından bizim de katıldığımız karma arabuluculuk yönteminin uygulanabilmesi için arabulucuların online uyuşmazlık çözüm yöntemleri konusunda özel olarak eğitilmesi gerekmektedir. Somut koşulların uygun ve gerekli olması halinde online arabuluculuğun

¹¹³ Bkz. **Martin**, s. 406.

¹¹⁴ Örneğin, arabulucu, arabuluculuk müzakerelerini yüz yüze başlatabilir. Bu sayede tarafların birbirleri hakkında bir izlenim geliştirmelerine izin verebilir. Daha sonra mümkünse müzakere sürecini online olarak yürütebilir. Arabuluculuk süreci online devam ederken arabulucu, yüz yüze görüşmenin yararlı olacağı kanaatine varırsa tarafları tekrar bir araya getirebilir. Bkz. **Chan**, Gerard L.: “Getting to Yes Online: A Look at the History, Concepts, Issues and Prospects of Online Dispute Resolution Systems (ODRS).”, *Philippine LJ* 2009, vol. 83, no. 3, s. 536.

başarılı olarak uygulanabilmesi, arabulucunun bu konudaki yeterliliğine bağlıdır. Arabulucuların bu konuda eğitilmiş olması, online arabuluculuğa ilişkin getirilen eleştirilerin bertaraf edilmesine, uluslararası çocuk kaçırma- larına ilişkin uyuşmazlıklarda çözümün hızlandırılmasına ve Sözleşmenin nihaî amacı olan çocuğun üstün yararının korunmasına hizmet edecektir.

SONUÇ

Online iletişim araçları ile arabuluculuk sürecinin işletilmesi, aynı ortamda yüz yüze arabuluculuk müzakerelerinden doğan sorunların bertaraf edilmesine katkı sağlamaktadır. Buna karşı online arabuluculuk sürecinin doğurduğu endişelerin de ayrıca dikkate alınması gerekmektedir. Bu nedenle *“Lahey Çocuk Kaçırma Sözleşmesi kapsamında online iletişim araçları ile arabuluculuk sürecinin işletilmesi mümkün müdür?”* sorusuna cevap ararken somut vakıanın özellikleri dikkate alınmalıdır. Her somut vakıa bakımından ayrı değerlendirme yapılmalı; öncelikle arabuluculuk müzakerelerinin aynı ortamda yüz yüze yürütülmesinin sağlanması konusunda özen gösterilmeli, şartların gerektirmesi veya makul kılması halinde ise müzakereler online olarak yürütülmelidir.

KAYNAKLAR

- Akıncı, Ziya/Demir-Gökyayla, Cemile:** Milletlerarası Aile Hukuku, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2010.
- Albornoz, Maria M./Martin, Nuria G.:** “Feasibility Analysis of Online Dispute Resolution in Developing Countries.”, U. Miami Inter-Am. L. Rev 2012., vol. 44, no. 1, ss. 39-62.
- Altıntaş, Elif H.:** Uluslararası Çocuk Kaçırılmalarında Arabuluculuk, Yetkin, Ankara 2018.
- Altıntaş, İlknur:** Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukukî Yönlerine Dair Lahey Sözleşmesi, Bilge Basım Yayım, Ankara 2006.
- Arslan, İlyas:** Milletlerarası Özel Hukukta Mutad Mesken Kavramı, On İki Levha, İstanbul 2014.
- Ataman-Figanmeşe, İnci:** “Çocukların Uluslararası Kaçırılmasının Hukukî Yönlerine Dair 1980 Tarihli Lahey Sözleşmesi”, Prof. Dr. Nihal ULUOCAK’a Armağan, İ.Ü Hukuk Fakültesi, İstanbul 1999, ss. 55-100.
- Aytaç, Mehlika:** “Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukukî Veçhelerine Dair Lahey Sözleşmesi’nin Uygulanması ve Karşılaşılan Sorunlar”, Adalet Dergisi, Adalet Bakanlığı, Y. 96, Eylül 2004, S. 20, ss. 34-65.
- Boehme, Simon J.:** “Sceptics of the Screen: Irish Perceptions of Online Dispute Resolution.”, Intl J of Dispute Resolution 2015, vol. 2, no. 2, ss. 156-181.
- Bozdağ, Gonca G.:** “Arabuluculuk ve Arabuluculuğun Ebeveynler Arasındaki Uluslararası İhtilâflarda Uygulanabilirliği”, GÜHFD, C. XX, Y. 2016, Sa. 1, ss. 101-136 (Anılış: Arabuluculuk).
- Bozdağ, Gonca G.:** Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukukî Yönlerine Dair Lahey Sözleşmesi Kapsamında Çocuğun İadesi Talebinin Red Nedenleri, Yetkin, Ankara 2014 (Anılış: Red Nedenleri).
- Braeutigam, Andrea M.:** “Fusses That Fit Online: Online Mediation in Non-Commercial Contexts.”, Appalachian J.L. 2006, vol. 5, no. 2, ss. 275-302.
- Braeutigam, Andrea M.:** “What I hear You Writing Is.. Issues in ODR: Building Trust and Rapport in the Text-Based Environment”, 38 U. Tol. L. Rev 2006, vol. 38, no. 1, ss. 101-124 (Anılış: Text-Based Environment).
- Chan, Gerard L.:** “Getting to Yes Online: A Look at the History, Concepts, Issues and Prospects of Online Dispute Resolution Systems (ODRS).”, Philippine LJ 2009, vol. 83, no. 3, ss. 528-572.

Conclusions and Recommendations and Report of Part I of the Sixth Meeting of the Special Commission on the Practical Operation of the 1980 Hague Child Abduction Convention and the 1996 Hague Child Protection Convention (1-10 June 2011) *drawn up by the Permanent Bureau* <<https://assets.hcch.net/upload/wop/abduct2012pd14e.pdf>> (Erişim: Ocak 2021).

Conclusions and Recommendations of the fifth Meeting of the Special Commission to Review the Operation of the Hague Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction and the Practical Implementation of the Hague Convention of 19 October 1996 on Jurisdiction, Applicable Law, Recognition, Enforcement and Co-Operation in Respect of Parental Responsibility and Measures for the Protection of Children (30 October – 9 November 2006) *adopted by the Special Commission* <https://assets.hcch.net/upload/concl28sc5_e.pdf> (Erişim: Ocak 2021).

Cunha, Elizabeth: “The Potential Importance of Incorporating Online Dispute Resolution into a Universal Mediation Model for International Child Abduction Cases.”, *Conn. J. Int'l L.* 2008, vol. 24, no. 1, ss. 155-180.

Çelikel, Aysel/**Erdem**, Bahadır: *Milletlerarası Özel Hukuk* 16. Bası, Beta, İstanbul 2020.

Ekmekçi, Ömer/**Özekes**, Muhammet/**Atalı**, Murat/**Seven**, Vural: *Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk*, 2. Baskı, On iki Levha, İstanbul 2019.

Giray, Faruk K.: *Milletlerarası Özel Hukukta Kaçırılan veya Alıkonulan Çocukların İadesi*, Beta, İstanbul 2010.

HCCH: “Part III-Preventive Measures”, Guide to Good Practice under the Hague Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction <<https://assets.hcch.net/docs/873c5efa-21a0-4108-9257-422123933618.pdf>> (Erişim: Ocak 2021).

HCCH: “Part IV-Enforcement”, Guide to Good Practice under the Hague Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction <<https://assets.hcch.net/docs/49dc30cf-79cb-42ae-af36-dd2fc20bb11e.pdf>> (Erişim: Ocak 2021).

HCCH: “Part V-Mediation”, Guide to Good Practice under the Hague Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction <<https://assets.hcch.net/docs/d09b5e94-64b4-4afe-8ee1-ab97c98daa33.pdf>> (Anılış: **HCCH**, Part V-Mediation) (Erişim: Ocak 2021).

- HCCH:** “V. Kısım-Arabuluculuk”, Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukukî Veçhelerine dair 25 Ekim 1980 tarihli Lahey Sözleşmesi kapsamında İyi Uygulama Kılavuzu-Arabuluculuk <<http://www.arabuluculuk.adalet.gov.tr/uluslararasicocuk/trguide.pdf>> (Erişim: Ocak 2021).
- HCCH:** “Toolkit for the 1980 Child Abduction Convention in Times of Covid-19”, <<https://assets.hcch.net/docs/2aee3e82-8524-4450-8c9a-97b250b00749.pdf>> (Erişim: Mart 2021).
- Kaplan,** Yavuz: “Arabuluculuk ve Türk Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Tasarısına Eleştirel Bir Bakış”, MHB, Y. 28, S. 1-2, 2008, ss. 115-146.
- Kekeç,** Elif K.: Arabuluculuk Yoluyla Uyuşmazlık Çözümünde Temel Aşamalar ve Taktikler: 6325 Sayılı Kanuna Göre Güncellenmiş 3. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2016.
- Köseoğlu,** Bilal: Uluslararası Çocuk İadesi ve Uluslararası Nafaka Alacakları Davalar, Geliştirilmiş dördüncü bası, TBB Yayınları, Ankara 2007.
- Kucinski,** Melissa A.: “The Pitfalls and Possibilities of Using Technology in Mediating Cross-Border Child Custody Cases.”, J. Disp. Resol. 2010, vol. 2010, no. 2, ss. 297-325 (Anılış: Using Technology in Mediating).
- Kucinski,** Melissa A.: “The Delicate Art of Mediating International Parental Child Abduction Cases”, Disp. Resol. Mag 2014. vol. 20, no. 2, ss. 18-22.
- Kuru,** Baki: İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medenî Usul Hukuku, Legal Yayınevi, İstanbul 2016.
- Lavi,** Dafna: “Till Death Do Us Part: Online Mediation as an Answer to Divorce Cases Involving Violence.”, N.C. J.L. & Tech. 2015, vol. 16, no. 2, ss. 253-310.
- Martin,** Nuria G.: “International Parental Child Abduction and Mediation”, Universidad Nacional Autónoma de México-Instituto de Investigaciones Jurídicas. Anuario Mexicano de Derecho Internacional 2015, vol. XV, ss. 353-412.
- Nomer,** Ergin: Devletler Hususî Hukuku, Yenilenmiş 22. Bası, Beta, İstanbul 2017.
- Özbek,** Mustafa S.: Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, 1. Cilt, 4. Baskı, Ankara 2016 (Anılış: Alternatif).
- Özbek,** Mustafa: Dünya Çapındaki Adalet Ulaşma Hareketleriyle Ortaya Çıkan Gelişmeler ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, AÜHFD, C. 51, S. 2, ss. 121-162 (Anılış: Adalet Ulaşma).

- Özekes**, Muhammet: “Uyuşmazlık Çözüm Yolları İçinde Arabuluculuk ve Bir Düzenleme Önerisi, Hukukî Perspektifler Dergisi, S. 7, Y. 2006, s. 40-45 (Anılış: Arabuluculuk).
- Özekes**, Muhammet: Pekcanitez Usûl Medeni Usûl Hukuku, C. III, 15. Bası, İstanbul 2017 (Anılış: Pekcanitez Usûl).
- Özmumcu**, Seda: Uzak Doğu’da Arabuluculuk Anlayışı ile Türk Hukuk Sisteminde Arabuluculuk Kurumuna Genel Bir Bakış, On İki Levha, İstanbul 2011.
- Öztekin-Gelgel**, Günseli: “Devletler Özel Hukukunda Velâyet, Çocuk Kaçırmaları, Evlat Edinmeye İlişkin Problemler”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Y. 4, S. 8, Güz 2005/2, ss. 119-148.
- Pekcanitez**, Hakan: “Alternatif Uyuşmazlık Çözümleri”, Hukukî Perspektifler Dergisi, S. 5, Y. 2005, s. 12-16.
- Pérez-Vera**, Elisa: Explanatory Report, Hague Conference on Private International Law, ss. 426-476, <<https://assets.hcch.net/docs/a5fb103c-2ceb-4d17-87e3-a7528a0d368c.pdf>> (Erişim: Ocak 2021).
- Recommendation No. R (98) 1 Council of Europe of The Committee of Ministers to Member States on Family Mediation, <<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804ecb6e>> (Erişim: Ocak 2021).
- Rubin**, Melvin A.: “Introduction to the Symposium on Crossborder Family Mediation with an Emphasis on the 1980 Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction.”, Miami Inter-Am. L. Rev 2008, vol. 40, no. 1, ss. 1-6.
- Special Commission on the practical operation of the 1980 and 1996 Hague Conventions (10-17 October 2017) Conclusions and Recommendations adopted by the Special Commission, <<https://assets.hcch.net/docs/edce6628-3a76-4be8-a092-437837a49bef.pdf>> (Erişim: Ocak 2021).
- Sungurtekin-Özkan**, Meral: “Avukatlık Kanunu’nun 35/A Maddesi Çerçevesinde Avukatın Uzlaşma Sağlama Yetkisi”, MİHDER, S.2, Y. 2005, ss. 353-369.
- Şanlı**, Cemal/**Esen**, Emre/**Ataman-Figanmeşe**, İnci: Milletlerarası Özel Hukuk, 8. Bası, Beta, İstanbul 2020.
- Tanriver**, Süha: “Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları: Arabuluculuk Kurumuna Hukukî ve Sosyolojik Bir Bakış” Prof. Dr. Fikret Eren’e Armağan, Yetkin, Ankara 2006, ss. 821-842 (Anılış: Hukukî ve Sosyolojik Bir Bakış).

- Tanrıver**, Süha: “Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Özellikle Arabuluculuk”, TBB Dergisi, S. 64, Y. 2006, ss. 151-177 (Anılış: Alternatif Çözüm Yolları).
- Taşpolat-Tuğsavul**, Melis: Türk Hukukunda Arabuluculuk (6325 Sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Çerçevesinde), Yetkin, Ankara 2012.
- TBMM Yasama Dönemi: 24 Yasama Yılı: 2, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Tasarısı ve Avrupa Birliği Uyum Komisyonu ile Adalet Komisyonu Raporları (1/486), Sıra Sayısı: 233 (Erişim: Ocak 2021).
- The Seventh Meeting of the Special Commission on the Practical Operation of the 1980 Hague Child Abduction Convention and the 1996 Hague Child Protection Convention-October 2017, “Part I - A statistical analysis of applications made in 2015 under the Hague Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction-Global report”, <<https://assets.hcch.net/docs/d0b285f1-5f59-41a6-ad83-8b5cf7a784ce.pdf>> (Erişim: Ocak 2021).
- The Seventh Meeting of the Special Commission on the Practical Operation of the 1980 Hague Child Abduction Convention and the 1996 Hague Child Protection Convention – October 2017, “Part III -A statistical analysis of applications made in 2015 under the Hague Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction -National reports”, <<https://assets.hcch.net/docs/6ca61ff3-5ca6-4fba-a79a-cb6e7485f4b0.pdf>> (Erişim: Mart 2021).
- Toker**, Gümrah A.: Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukukî Yönlerine Dair Lahey Sözleşmesi Kapsamında Çocuğun Mutad Meskeni Kavramı, Adalet Yayınevi, Ankara 2020.
- Van Arsdale**, Suzanne: “User Protection in Online Dispute Resolution.”, Harv. Negot. L. Rev. 2015, vol. 21, no. 1, ss. 107-142.
- Yazıcı-Tıktık**, Çiğdem: Arabuluculukta Gizliliğin Korunması, On İki Levha, İstanbul 2013.
- Zawid**, Jennifer: “Practical and Ethical Implications of Mediating International Child Abduction Cases: A New Frontier for Mediators.”, Miami Inter-Am. L. Rev 2008, vol. 40, no. 1, ss. 1-48.